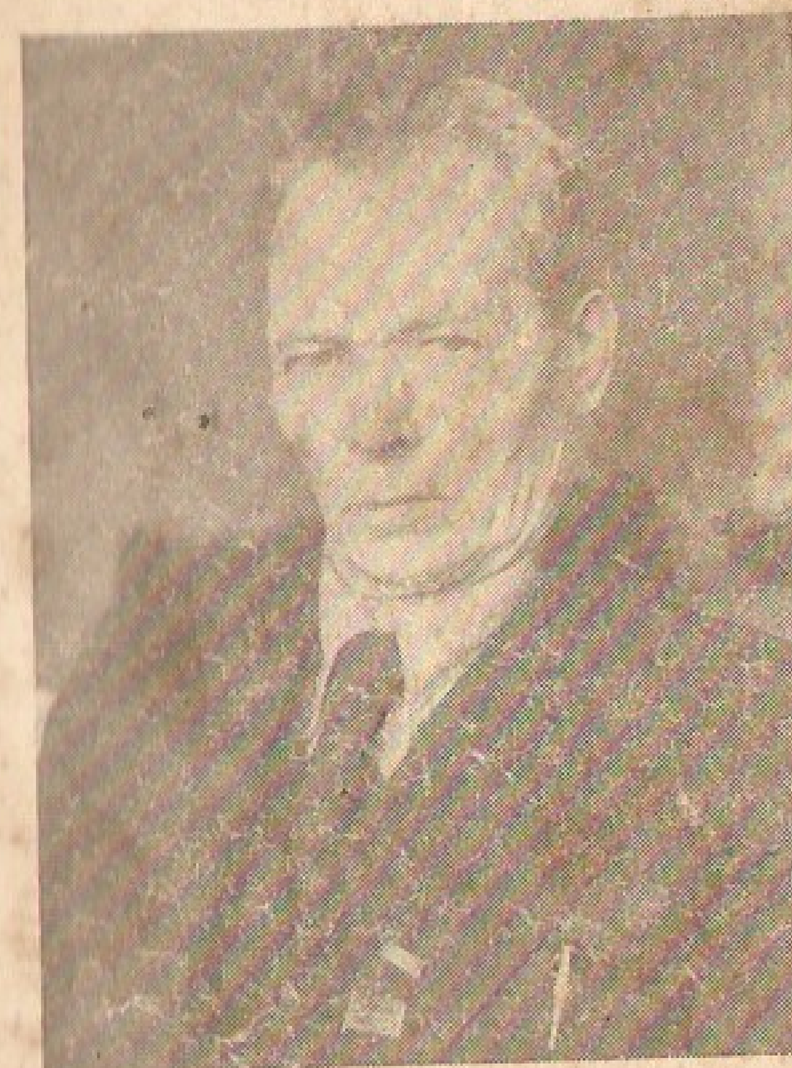
Rbl. 1.—

LOOMINGU RAAMATUKOGU

Nr. 23

1957

ANDREJ UPIT

Valik novelle

„LOOMINGU" RAAMATUKOGU
Nr. 23 1957

ANDREJ UPIT

Valik novelle

LÄTI KEELEST TÕLKINUD O. KUNINGAS

AJALEHTEDE-AJAKIRJADE KIRJASTUS
TALLINN

Tõlgitud väljaande järgi:
ANDREJ UPIT
«NOVELU IZLASE»
Riga, 1949

ANDREJ UPIT

Käesoleva sajandi läti kirjanduses kerkib J. Rainise kõrval ühe suurima kujuna esile A. Upit, kelle 80. sünnipäeva äsja tähistas kogu Nõukogude Liidu avalikkus.

Andrej Upit sündis 4. detsembril 1877 Riia lähedal Skriiveri vallas (praeguses Ogre rajoonis) rentniku pojana. Tema kooliskäimine piirdus ainult kohaliku vallakooliga, mille lõpetamise järel ta jätkas hariduse täiendamist pideva iseõppimise teel. Sooritanud õpetaja kutseeksami, tegutses ta kümmekond aastat pedagoogina, alates 1908. aastast aga kutselise kirjanikuna.

Kirjanduslikku loomingut alustas A. Upit külarealistina. Suureks ühiskondlik-poliitiliseks kooliks kujunes noorele kirjanikule 1905. a. revolutsioon. Siit peale lähenes ta otsustavalt tööliskiassi vabadusvõitlusele, pannes oma teostes suurt rõhku kodanliku ühiskonna vastuolude paljastamisele.

1917. a. oktoobrirevolutsiooni järel arendas kirjanik aktiivset ühiskondlikku tegevust, mille eest tal nii 1918. a. saksa okupatsiooni perioodil kui ka kodanlikus Lätis tuli mõnda aega vanglas viibida. Ulmani diktatuuri ajal kustutati populaarse kirjaniku nimi kõigist õpikuist. Nõukogude korra taastamise järel 1940. a. võttis kirjanik täie energiaga osa läti nõukoguliku kultuuri ülesehitamisest. Suure Isamaasõja puhkedes evakueerus ta Kirovi oblastisse, kus jätkas intensiivset loomingulist tegevust. 1943. a. anti talle Läti NSV rahvakirjaniku nimetus. Sõjajärgseil aastail töötas A. Upit Läti NSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi direktorina ja kirjandusloo professorina Riia ülikoolis.

A. Upit on haruldaselt produktiivne kirjanik, kelle teoste hulk moodustab terve raamatukogu. Oma parima on ta andnud eeskätt romaani alal. Tema ühiskondlikud ja ajaloolised romaanid on läti realistliku proosa väljapaistvaimateks saavutusteks. Eesti lugejaile on neist hästi tuntud kultuurilooline romaan „Haljendav maa". Suurt huvi pakub ka ta viimane romaan „Lõhe pilvedes", mis käsitleb muuseas ka läti üliõpilaste elu möödunud sajandi lõpul Tartus.

Autori näitekirjanduslikust loomingust kerkivad esile ta ajaloolised draamad „Mirabeau", „Jeanne d'Arc" ja „Spartakus", viimane neist on kirjutatud Suure Isamaasõja päevil. Upiti arvu-

kaist näidendeist ilmus eestikeelses tõlkes esimesena 1923. a. Leningradis draama „Hääl ja vastukaja", mis käsitleb tööliste elu. 30-ndate aatate algul tekitas Tallinna teatrielus rohket elevust ta näidendi „1905. a." lavastus Tallinna Töölisteatris, mis parunite ja karistussalkade hirmutegusid meenutades kutsus esile raevukaid proteste kohaliku baltluse poolt. Nõukogude Eestis on edukalt lavastatud ta läti kodanlust paljastavat komöödiat „Susanna supleb".

A. Upit on ka väljapaistev kriitik ja kirjandusteadlane. Suurt väärtust omab ta põhjalik uurimus „Romaani ajalugu" (1941). Üleliidulist tähelepanu on äratanud ta artiklitekogumik „Teel sotsialistlikule realismile".

Kirjaniku noorsoojuttudest on meil tõlgitud „Vilniti sõit itta", mille tegevus hargneb Suure Isamaasõja algul.

Vähem tuntud on A. Upit eesti lugejaskonnale novellistina, kuigi tema sulest on ilmunud paarikümne novellikogu ümber. Käesolev valimik taotleb suurt sõnameistrit tutvustada ka sellest küljest.

TÖÖ AJAL

Vilnu õues valitses keskpäeval elav sagimine. Mõlemad teenijatüdrukud ruttasid piimatoobri ja lüpsikutega lauda juurest pooljoostes keldri poole. Paeglis kadus koos oma naise ning ämmaga parajasti aida nurga taha, kõigil rehad õlal. Peremees, ühes käes kirves, teises köiekimp, tõttas toast tulles nurgani ja hüüdis minejatele midagi järele. Siis pöördus ta kärmel sammul sinna, kus Kaspar vankrikuuri ees hobust rakendas.

Ta viskas mõlemad esemed vankrisse. Astus vankrikuuri, tõi veorangid ja asetas samuti vankrisse. Higisena, ent vilkana ning nobedana seisatus ta hetkeks ja ootas, kuni Kaspar ohje kinnitas.

«Ma panen ise . . .» Ta tõttas naeratades ohjade järele. «Sa vist ei saanud mahti korralikult süüagi. Mine, helbi veel!» — Ta teadis küll, et Kaspar ei lähe ja et Anna hakkas juba enne lauda koristama ja nõusid kööki viima. Kuid nüüd oli vaja lahke olla.

Kaspar ei andnud ohje käest. Ta lõi tugeva kämblaga aisa pihta, nii et rangid, look ja kogu rakend said täide korda, ja ajas siis hobuse keset õue.

«Söön, kui aega on,» katkestas ta reipalt. «Kui liiga palju süüa, ei suuda enam selga painutada.»

Peremees ei käinud ka rohkem peale. Ta vaatas naeratades üles.

«Säärane ilm! Päike ja tuul . . . Kuivatab. Kuid eile pärast lõunat kallas. Ma küll ei uskunud, et täna saab kokku panna. Aga Paeglis rääkis üksisõnu: mine ja vaata; et eile nii palju sadas, sellest pole midagi. Selle tilga kuivatab tuul ära. Ja mis siis! Mõnele saole ehk on veidi sisse sadanud, kuid enamasti on ta ainult sõrme paksuselt pealt niisutanud. Laiali segada. Küll siis kuivab. Kui ainult Paeglis märkaks tüdrukutega rehasid liigutada, kuni meie sinna jõuame . . . Tore, kui korda läheb! Üheksakümmend saadu — ilma ümber tõstmata . . . Kui palju tööd jääks ära!»

Kaspar oli vahepeal võtnud räästa alt suure läikivate raudharudega heinahangu, proovis tulles kõiki kolme haru ja asetas hangu vankrile, terava otsaga tahapoole. Küll pisut vähem, kuid temagi näos ning kõnnakus võis märgata sama peremehele omast vaimustust soodsa heinaaja üle.

«Paljukest ta siis eile ikka ära kastis... Ei tea, kas seal metsa ääres ka kokku panna? Oleks vaja ainult kaared kokku lükata.»

Peremees kratsis mütsi alt kõrvatagust.

«Hm... Kahju, et ma Paeglile midagi ei öelnud.»

«Noh, me sõidame ju kohe,» vaatas Kaspar õuel ringi. «Hei, Liisa! Tüdrukud — noh, mis lahti on?»

Kuskil seina või lahtise ukse taga vastas keegi. Kergelt naeratades silmitses peremees altkulmu uljast sulast. Ent siis muutus ta äkki tõsiseks.

«Mina lähen — tarvis järele vaadata, mis seal on. Teie aga sõitke, ärge viivitage. Küll Liisa jõuab pühapäevalgi lapsega kanseldada. Ma nüüd lähen... Ärgu tüdrukud rehasid koju unustagu...»

Ta võttis räästa alt enda oma, viskas selle üle õla ja astus viivitades ning mõtlikult. Pöördus ja heitis veel kord pilgu rakendatud hobusele ja Kasparile.

«Noh, tüdrukud, mis on!» hüüdis Kaspar lahtise keldriukse juures kärsitult.

«Jaa-jah!» vastas Berta seest. Ja Kate täiendas tusaselt: «Sel vist kuskil kõrbeb!»

«Kohe, Kasparike! Nemad kohe,» lisas perenaine lahkelt naeratades omalt poolt.

Kaspar pööras ümber, keelitas veel hobust ja vaatas toa poole minnes taevale. Ei — pilvi polnud näha. Ja õhk ei paistnudki selle järele. Vihma polnud karta. Kuid siiski tuleb rutata. Kui palju siis tänavu seda head heinailma oligi? Peremehest inimesel polegi kõik nii kerge.

Köögis loputas peretütar Anna kiiruga savikausse ja asetas riiulile. Täna oli rohkesti nõusid: töö ajal oli ka Kaspar oma naisega peremehe toidul. Läbi peretoa avatud ukse võis näha Karja-Andžu, kes pika pudrulaigulise laua ääres savikausikesest üksinda süüa vihtus ja kärbestega võitles, kes sumiseva parvena kui pöörased kallale kippusid.

«Näe, kus Andž pistab üksi nagu parun kohe!» nokkis Kaspar. Ja kui Anna nõusid kraamides naeratas, lisas ta veel: «Kui sa nüüd rasva ei lähe, siis mitte kunagi...»

«Ta astus teisest uksest oma tuppa.

«Noh, Liisa, kas saad kord valmis? Peremees juba tegi meile kiiret.» Alles kõneldes märkas ta naist. Liisa istus voodi serval ja oli tütrekesega ametis. Peas kuklasse seotud hall rätikuke, kükitas hallis undrukukeses laps seal vanadest riidehilpudest ümbritsetuna — nagu kuuseriisikas ümberringi varisenud lehtede keskel. Ta askeldas oma nukuga ja voodile puistatud pruunide

ning valgete kivikestega. Ta ümises omaette midagi tähtsat ja näis vähe kuulavat, mida ema talle korduvalt kõneles. Oli ju nii palju kõnelda! Et ta voodist laskudes jalakesed ees sirutaks ja pingikesele asetaks, et ta käekestega tekist kõvasti kinni hoiaks ja aeglaselt kõhuli maha libistaks. Peatsi juures toolil on kohupiimaga määritud võileib ja veekruusike. Akna all seisab tühi vannike, millega võib metsa seenele sõita või sõnnikut vedada. Voodi all on pastlakesed, need võib jalga tõmmata, kui Liisikesel on vaja minna Jõetaguse ristiema pulma...

Last märgates unus Kasparil teeseldud meelepaha. Raske ikkega harjunud suure, tugeva inimese ebakindlate sammudega lähenes ta voodile; toetudes ühe käega selle servale ja teisega naise põlvedele, kummardus ta lapse kohale.

«Noh, tüdruk, nüüd tuleb sul jälle üksinda elada. Mis, kas on hea? Ah sa väike kuuseriisikas!»

Kuid Liisikesel tuli parajasti valge kivike laiemale pruunile asetada, ja see polnud tühine asi. Ükskõikselt ümises ta emale ja isale midagi vastuseks. Selline lahkumine polnud ju midagi erilist. Suurem osa suvest tuli tal enamasti üksinda viibida.

«Suud — ei!» Liisike pööras põse ette. Seal torkisid isa habemetüükad vähem. Ja ta krimpsutas kannatamatult nägu, kui isa teda kaks korda järjest suudles. Kuid ema võis seda. Vanainimeselikult sirutas ta huuled emale vastu. «Too siilike kaasa!» hüüdis ta ja tõstis pead, kui isa ja ema juba ukse juures olid. «Too siilike kaasa!» kordas ta, ja sinistes silmakestes süttisid mälestused väikesest okkalisest mügerikust, keda ei võinud palja käega puudutada, kuid kui seda lusikavarrega lükata, tõmbus see kerra ja ei liigutanud end hoopiski.

Isa pööras naeratades pead.

«Ei tea ju, kas saan kätte — ta jookseb kiiresti...»

Tundus, et nüüd sädeles väljas päikegi kaks korda heledamini. Ülal sinine, all haljendav... Soe tuuleke paitas... Metsa suunas, selles küljes, kus niit asus, venis nagu säravaid siidlõngu... Avar, armas maailm! Peremehe amet ja sulase ilmlõpmatu ike... Eh, kas siis jõudu ei jätkunud! Ja kas siis nüüd kogu elu nõnda? Kas siis polnud küllalt tulevikukavatsusi — kas siis sulase jõu ning tööga polegi midagi võimalik?

«Eh!» naeratas Kaspar, sirutas käsi ja tundis, kuidas kõigis soontes pakatas ning surises.

«Noh, nüüd ei jõua teid endid ära oodata!» pilkas Berta vankrile ronides. Kate juba istus vankri otsalaua serval ja näitas valgeid hambaid. «Ah, missugune varandus see plika on!» pistsid mõlemad pead kokku, sosistasid ja naersid siis laginal.

Kaspar ei pidanud vajalikuks vastata. Mida sellised lobisejad muud mõistavad! Ta ei pahandanudki. Mida tema teadis ning tundis, oli nii suur ning kaaluv, et nemad ei suutnud oma lobisemisega selleni küündida. Kaspar naeratas oma vaikset arukat naeru ja ootas, kuni Liisa tuli. Ta aitas naisel hangu teravikust mööda vankrisse ronida ja veorangidele istuda... Olgu tal parem iste-ase... Tema eest tuleb veidike hoolt kanda. Juba Liisikesega oli raske. Terava, teistele tähelepanematuks jääva pilguga mõõtis ta naise märgatavalt muutunud kuju.

Toast tuli peretütar Anna, keldrist perenaine suure valge kotiga, milles oli lõunasöök.

«Kuhu me siis kõik säherdusele mustlasekoormale istume?» naeris Anna, kuid ronis muretult peale. Liisa kummardus perenaise poole.

«Kallis perenaine, vaadake siis vahete-vahel ka minu tütre järele. Ta on ju küll mõistlik, aga kes teda võib teada.»

«Jaa, jaa. jaa!» noogutas perenaine pead, asetades koti vankrile. «Sõitke nüüd aga, sõitke! Et saaks õhtuks heina kokku!»

«Kas kõigil on rehad!» hüüdis Kaspar vankri ninas püsti seistes. Ja kui kõik vastasid, et on, pingutas ta ohje. Rehade ja hangude kolisedes sõideti teele.

«Anni, tütreke, ära lase seelikut ratta vahele!» hüüdis perenaine järele rutates. Kuid liiga selgesti võis näha, et teda ei kuuldud. Tõtanud sammu kolm, peatus ta, heitis käega ja vaatas õnnelikult naeratades, kuidas tee kohal keerles tolmupilv.

Saatnud Andžu karja, süütas Vilnu perenaine jälle köögis tule, pesi keskmise katla ja täitis selle puhta veega. Oli vaja juuretist panna: homme tuli leiba küpsetada. Kui heinale sõidavad, kulub hirmus palju leiba. Söövad kui elajad... Noh, söögu pealegi, kui ainult tööd teevad... Kui ainult need kartulid rutemini kasvaksid — siis oleks märksa kergem.

Süüdanud tule, läks ta tuppa ja seadis Anna voodi korda. Nii nagu laps täna hommikul tõusis, polnud tal muud kui aina töö, isegi toa korrastamiseks ei jätkunud aega. Vilnu perenaine ohkas. Peretütrel poleks nüüd küll vaja nõnda töötada. Kuid mis parata, kui tänavu nõnda juhtus. Mida need kaks poissi siis üksinda teha suutsid? Jätkub tööd juba tüdrukutelegi...

Silitades hellalt padjapüüri, lõi perenaine tahtmatult pilgu aknale ja nägi õunaaeda piiravale tarale pleekima laotatud särgikangast. Heldeke, kuidas ta selle oli unustanud! Ta on üksi kodus, mõni juhtub tulema — mustlane võib ära viia! Perenaine väljus. Köögis toppis ta haod sügavamale pliidi alla ja lükkas

jalaga need lähemale, mis olid maas, peaaegu käimisel ees. Kuid siis kuulis ta sulaste poolel kolinat ja talle meenus Kaspari ja Liisa laps. Samas võttis ta köögikapist tükikese suhkrut; mõtles ning murdis siis veel teise küljest poole ja läks Liisikese juurde.

Liisike oli voodist maha roninud ja tegeles parajasti külvamisega. See toimus nii: ta riputas valgeid ning pruune kivikesi vasaku käega tõstetud seelikusabasse, võttis neid sealt paremaga ühekaupa ja viskas õhku. Ja hullusti kena oli kuulata, kui mõni kopsatas vastu seina ja siis põrandale kukkudes kaua veeres ei tea kuhu. Või kui see kolksatades vanni langes või pliidile tärises...

«Külvan, tädi!» teatas Liisike sisseastuvale perenaisele rõõmsalt.

«Vaat', mihuke vallatu!» tõreles perenaine teeseldud meelepahaga. «Viskad veel aknasse ja lööd ruudu katki! Siis saad nahatäie. Pane kohe need kivid käest!» Ja kui tüdruk pani, jätkas ta: «Kes siis lapsele kive annab! Tüdruk, aga mässab kividega nagu poiss...» Ent nähes, et Liisike kõverdas huuli nagu nutuks, muutus perenaine lahkemaks: «Noh, tule siia, tõin sulle suhkrut.»

Saanud suhkrutükikesed, unustas Liisike kohe tusase tädi. Esmalt pistis ta suhu suurema tüki, kuid proovis siis kohe järele, kas väiksem pole magusam. Ei, ei olnud; parem siis juba suuremat enne lutsida.

Perenaine vaatas toas ringi. Lükkas vannikese aknast kaugemale. Tõstis tühja paja pliidilt. Segas tuhka pliidi all: põhjas oli veel tuline. Kui ei pane maja põlema — torkas talle mõte pähe.

«Pliidi juurde ära mine!» Ta ähvardas sõrmega. «Siis saad vitsu! Pliidi all istub kerjus, kui ligi lähed, kisub ka sinu sinna!» Silmitses siis tüdrukukest lähemalt ja leidis, et see on väga kena laps. Säärane väikseke ja ümmargune kui uba. Selline vanainimeselik ning armas — kohe tahaks sülle võtta ja hellitada... Perenaine raputas pead. Sulasrahva lastega nii ei või. Sest siis muutuvad nad nii häbematuks, et ei jõua enam ära karjatada. Selline väike nöps, kuid kes teab, mis sellelgi juba peas. Silmad aina säravad nagu nirgil.

Perenaine väljus ja sulges hoolikalt ukse. Köögis olid põlenud hagude otsad jälle pliidi alt välja kukkunud. Perenaine lükkas need tagasi, lisas veel uusi hagu ja läks välja oma kanga juurde.

Kangast kokku rullides kuulis ta kedagi maanteel mööda sõitvat. Ümber nurga piiludes nägi ta Jõetaguse perenaist, kes siit igal kolmapäeval mööda sõitis turule ja jälle tagasi koju. Tagamõttega, otsekui kanade aiast peletamise pärast, astus Vilnu perenaine tee poole. Ja kui maanteeni jäi ainult veel kümme-

kond sammu, ei saanud Jõetaguse perenaine teisiti kui pidi teretama ning peatuma. Ja kui peatus, siis ei saanud Vilnu perenaine teisiti — pidi minema vankri juurde ja kõnelema.

Juba ligemale pool aastat kohtusid mõlemad meeleldi ja vestlesid. Ja kuigi rohkem küll kõneldi üldistest asjadest — teenijate kallidusest, laiskusest ning häbematusest, piima ja või hindadest ja loomadest —, polnud see siiski kõik. Mitte see polnud kõige tähtsam. Jõetaguse perenaisel oli täiskasvanud poeg, kellele tuli väljaspoole naine leida, ent Vilnu perenaisel omakorda tütar, kellele tuli koduväi majja võtta. Ja kuna mõlemaid oli rohelisepidudel ning mujalgi mõned korrad koos märgatud, siis hakkasid emadki nagu tahtmatult ja ilma erilise eesmärgita kohtuma ning pikalt-laialt kõnelema.

Mõlemad perenaised alustasid pikka vestlust . . .

Köögis põlesid samal ajal visisedes ja praksudes lepahaod. Pliit neelas täie suuga ja suutis vaevu välja läkatada leekide ning suitsu kasvavat sõõmu. Kuid peagi nõrgenes leek taas ja katel, mis oli vähekese sumisema löönud, vaikis jälle. Kuid põlenud hagude otsad libisesid pliidi koldemüürilt alla. Lebasid viivu rahulikult, nagu üksteist soojendades. Siis hakkasid alumised veidi suitsema. Suitsesid ja kustusid, kustusid ja suitsesid uuesti.

Kuid äkki hüppas suletud välisukse alumisest praost sisse väike, jõuetu tuulepuhang. Võib-olla isegi mitte puhang, ainult värske, liikuv välisõhk . . . Suitsupilveke vähenes; ent nüüd lõid ka pealmiste raagude poolkustunud otsad jälle hõõgvele. Ja hetk hiljem lipsas alt välja ahtake, kitsas tulekeel ja hakkas visisedes lakkuma hagude kuumenenud otsi.

Limpsides kasvas leek laiemaks ja kuumemaks. Kuumuses muutus see üleni punaseks, ajas end sirgu ja hakkas püüdma veidi kaugemale tõugatud haosületäit. Näis, et ta ei küüni. Ent järsku liigahtasid paar-kolm pehmet ladvakest, kooldusid ning murdusid. Nüüd ulatus leek haootsteni ja ronis mööda pungades oksi nobedasti üles. Üles jõudnud, lehvis see veelgi kõrgemale, kuid seal polnud enam midagi haarata. Järele mõelnud, leek murdus ja lidus alumisi oksi pidi allapoole. Jagunes kitsasteks ribadeks ja püüdis kõike haarata. Nagu poeginud madu, kes oma lapsi ahmides ning neelates lämbub ja viha pärast sisiseb, lookles tuli haosületäies. Mida kaugemale ta jõudis, seda raevukamaks ning kiiremaks ta muutus.

Pliidisuu kugistas sõõmude kaupa tuld ja suitsu, kuid kõike ei jõudnud ta alla neelata. Vähehaaval kerkis suits kõrgemale, hõljudes esmalt liikuva, keerleva pilvena lae all, hakates siis aeglaselt laskuma, levides ning täites kogu nõestunud ruumi.

Nüüd polnud enam musti seinu nähagi. Liikus ainult kasvav leekide pundar ja pliidisuu neelas aplalt tuld ning suitsu.

Leekide pundar veerles seinale lähemale. All sööstis see asjatult vastu telliskividest ning savist müüri. Ent siis ta tõusis — kord, teist korda, ronis siis punase sisalikuna vääneldes üles, teravaid küüsi tahmunud palkide lõhedesse ning samblaga topitud pragudesse lüües. Teravad küüned krabistasid seinal, hõõguvatest silmadest ja hingeldavast suust ragises sädemeid ja langes mööda seina alla tagasi. Silmapilkselt kasvas sisalikule sada uut jalga; igaüks neist püüdis oma poole, venis veidralt pikaks, katkes, hüppas tagasi, tõmbus kokku, sulas ühte tompu ja laius uuesti.

Ei, see polnud enam sisalik. Tohutu punakas-must nahkhiir peksis tiibadega seinu ja küünitas oma saja keelega üha kaugemale. Ulatus lakke, kargas sealt jälle tagasi, ronis nurgapraost nõudekapile, kus lebas tahmane, talvel ketramata jäänud takukoonal kraaside ja mõningate nöörijuppidega. Särinal haarasid nahkhiire keeled selle ainsa hetkega ja neelasid janunevasse kurku . . .

Ent siit oli hõlpus ulatuda uksepealse aknakeseni. Aplalt nilpsasid keeled poolkõdunenud, pehkinud raami. Kuid siinsamas aknal seisis veel poolik kausitäis kevadel sulatatud pookevahaga, lahtine värnitsapudel ja kuivanud pintsel — ent selle lõpul oli katkilöödud kolmanda ruudu avaus kinni topitud parhiräbalast tuustiga . . . Rõõmust kiunudes viskusid keeled kausile ja lakkusid ning lakkusid. Tulikuuma punast ila nõrgus suurte auravate tilkadena alla, voolates mööda uksepiitu ja ujutades üle lõhed palkides ning kuivanud samblaribad . . .

Nüüd läks ruttu, nüüd polnud enam muud kui virvendav leekidevoog. Kohati keerutas see siniseid rõngaid, paiguti purskas välja valgeid pritsmeid, kohati punus mustjaspruune palmikuid. Ülal leidis see õhukeses laes laia prao, ja pöörases rõõmus sellele viskudes kobrutas tulelaine mustava vahuna. Ainult ahtake, terav keeleke surus end läbi. Ent seal võis kiiresti saaki tabada: linaluud, kuivad pilliroovihud niplamisvarraste lõikamiseks, sületäis kuivi lõmmupuid — ja kolme vaksa kaugusel õlgkatus . . . All hüppas tulelaine läbi ukseprao sulaste tuppa ja lidus mööda ajalehetükkidega ning suhkrupaberi lipakatega kaetud põrandat kiiresti edasi.

Mõlemad suhkrutükikesed sulasid Liisikese suus kähku. Kuid näis, nagu poleks üks veel päriselt sulanud: suu oli nii magus, nii magus, ja ühel pool tundus olevat nagu terav killuke takerdunud põse ning igemete vahele. Katsus sõrmega — ei olnud

midagi. Ent sõrmgi oli magus. Ta imes seda tublisti ja siis järge-
mööda ülejäänuid. Sel käel oli veel ainult üks magus, teisel
kaks — ülejäänud mitte. Ümber vaadates märkas Liisike laiali-
pillatud kivikesi, korjas need kokku ja puistas vanni. See oli
seakoppel ja tema seal karjuseks. Ta murdis endale luua küljest
karjavitsa ja andis juhmidele jooksikutele valusasti pihta. Jooksi-
kuteks olid need pruunid, valged ei jooksnud, neil kratsis karjus
kõhtu, kostitades neid suhkruga. Kuid siis polnud ta enam kar-
jus, vaid Paeglis. Paeglil tuli siga tappa. Suur siga oli hea, see
ei lausunud midagi, vaid lasi end meeleldi tappa, kuid väikesed
vingusid kaua ning vastikult. Üks vingus heledalt ja peaaegu
vahetpidamata, teine madalalt ja hinge tõmmates. Seejärel
ronis Liisike ise vanni ja sõitis metsaniidule loogu võtma. Ent
kuna tal reha polnud, eelistas ta uuesti välja ronida ja läks
sõnnikut vedama. Ta haaras pliidi alt peoga tuhka ja puistas
vanni. Pliidist vannini jäi hall tuharada.

Siis andis ta hobusele kaeru ja lamas nagu isa selili põllu-
peenral ja vahtis õhku, käed pea all. Ent kui tema on isa, kus
on siis Liisike, kes tema kõhul roomaks ja rinnale kipuks? Vaja
voodist nukk tuua. Kuid nuku järele minnes nägi ta voodi all
pastlakesi ja talle meenus, et tal tuleb minna Jõetaguse ristiema
pulma. Ta istus põrandale ja pani ühe pastla jalga, kuid teise
paelad olid tugevasti sõlmes, ta ei saanud neid lahti. Kuid võis
ju minna ühegagi. Võib kündagi. Ta liugus selle pastlaga mööda
põrandat ja sahistas nagu ader uudismaad kündes.

Tüütas seegi. Ta lükkas järil jalad ülespoole ja äestas pisut
sealt, kus parajasti oli küntud, heitis siis pikali ja rullis sealt,
kust oli äestatud. Siis asetas ta järi jälle püsti voodi ette ja val-
mistus voodisse ronima. Ent siis kuulis ta iseäralist müra, mida
ta oli juba enne kuulnud, seda lähemalt jälgimata. Küllap vist
keegi sõitis maanteel... Võib-olla isa sõidab koos emaga heina-
maalt koju... Liisikese süda tuksles kiiremini. Võib-olla tõid nad
siilikese kaasa... Siil jookseb ruttu, kuid isa püüdis kinni...
Ent siis tuleb end ära peita, las' otsivad... Ringi vaadates, kuhu
paremini peitu pugeda, märkas ta kummalist valgust, mis aegla-
selt üle ukse tuppa venis ja lae alla sirutus.

Liisikesel jäi tükiks ajaks suu lahti ja sinised silmad vahtisid
uudishimulikult. Seda imet! Mis siis see võiks olla? Ta ei tund-
nud vähimatki hirmu: ega see ju midagi ei tee. Just nagu suits.
Ent kui toas oli suitsu, tegi ema ukse lahti, et see välja läheks.
Suits ei tunginud kunagi väljast tuppa... Ja nüüd — otsekui
punased sõrmed poeksid ukse kohalt tuppa. Nüüd hakkas Liisi-
kesel küll veidi hirm. Kuid mühises ja mürises. Isa ja ema sõi-

davad... Ta ronis kärmesti voodisse ja kattis end ema triibu-
lise jakiga. Las' otsivad teda!

Kuid suhkur ajas jooma. Vähehaaval Liisike unustas, et tuleb end peita, ja puges jaki alt välja. Peatsi juures toolil seisis kruusike veega... Liisike ronis maha... Oo, nüüd oli juba pool tuba valge! Hästi ei võinud näha, kuid paistis, et läbi selle valevuse särasid punased kiired. Liisike kartis. Aken oli nii kummaliselt punane. Ja näis, nagu jookseksid õues inimesed ja kõneleksid. Kui ometi keegi siia tuleks! Peretädi on tusane, kuid tulgu kas või tema... Miks isa ja ema ei tule? Sõidavad, sõidavad ja ei jõua pärale... Kuid nüüd küll mürises üsna lähedal. Liisikesel hakkas hirm... Õues jooksid inimesed ja karjusid. Liisike kuulis selgesti Kate-tädi häält... ei, see oli vist Berta-tädi. Võtaks järi ja roniks aknale, et nad tedagi näeksid. Kuid peretädi pahandab, et lõhub akna ära. Peretädi lubas peksta. Isa küll ei ähvarda ega peksa, ema mõnikord lubab, ent ei peksa... Kuid miks nad ei sõida? Sõidavad, sõidavad, aga pärale ei jõua... Valgus tuli järjest lähemale ja punased sõrmed sagisid üha nobedamini... Hirmu ja solvumise pärast ronis Liisike voodisse tagasi ja puges ema triibulise jaki alla. Kui jõuavad pärale, otsivad ja ei leia. Ärgu leidku — miks nad jätsid tema üksi ega tule.

Metsakääru taga niidul polnud tuult suuremat tundagi. Neile, kes väljas töötasid, ei tähendanud see peaaegu midagi. Paegli naine ja peretütar Anna tõstsid hagudele tagasi neid saade, mida siiski oli vaja laiali laotada ning kuivatada. Peremees vedas küüni juurde, Paegli ämm riisus ühes Berta ja Katega päris metsa ääres kokku üleeile niidetut. Paeglis tõstis väljast heinu küüni, kuna Kaspar ja Liisa askeldasid sees.

Küün oli suur, siia võis mahutada kakskümmend viis koormat. Polnud kerge töö heinu ukse juurest küüni põhja ajada. Jalad vajusid põlvini pehmeisse, äsja kokkupandud heina kihtidesse, kuid väljas kõrvetas päike läbi õhukese õlgkatuse nagu köörane. Hanguvars muutus higist niiskeks; iga kümne minuti järel tuli peatuda, heinatuust võtta ja kuivatada. Kaspar oli särgi seljast visanud ja ilma mütsita. Selg oli tal üsna must ja auras, juuksed heinapepri täis, kuid tal polnud raske. Näis, nagu poleks see raske metsahein, vaid rabatud kerged rukkiõled, mida ta poolte saadude kaupa küüni sügavusse heitis. Hingeldavana ja puneta-des naljatas ta siiski veel Liisaga.

«Passi aga peale!» hüüdis ta, kahmas uue hangutäie heinu, tõstis üles ja paiskas taha. «Sina ära kummarda, ütlen ma sulle. Hakkad jälle kurtma pisteid küljes.»

Liisa mõistis, millele mees sihtis. Ta pöördus ja tegi, nagu oleks ta puudutatud.

«Vaat' mihuke! Lobiseb ei tea mida!»

«Jaa, jaa!» katkestas Kaspar ja vajutas hangu uuesti sügavalt, kuni käepidemeni Paegli poolt etteantud saadu. «Mõtled, et ma jooksen jälle apteeki! Seda juba ei juhtu. Ise oled süüdi. Kes käsib sind kummardada? Kas mina ei viska sinna, kuhu vaja?»

Muidugi mõista viskas. Liisal polnud vaja kummardada. Kuid ta nägi küll, et see kõik polnud kerge. Mehele kaasa tundes tuli ta ja aitas sülega tühjendada küüniust, millest aeglaselt, ent lakkamatult voolas kuhilatena sisse heina. Nii nad töötasid, teineteisele kaasa tundes, teineteisega tõreldes, ja kummalgi polnud raske. Ega see ei juhtunud esimest korda. Nagu poleks enne raskusi nähtud!

«Ei tea, kas lõuna on varsti?» küsis viimaks Liisa.

Kaspar tahtis vastata, kuid ei jõudnud. Ta kuulis väljas kummalisi hääli — otsekui hüüdeid ja imelikku mühinat. Ta kuulatas, kuid heinte kahin takistas selgemini kuulmast. Ta vajutas veel paar korda hangu heintesse, heites seda poolte saadude kaupa küüni sügavusse. Koristanud kogu ukse ümbruse, peatus ta äkki. Veider: Paeglis ei andnud enam sisse. Väljaski polnud teda kuulda. Kaspar viskas hangu käest ja, roninud käpukil lävele, pistis pea läbi ukse.

«Noh, mis on, kui sa ei anna?»

Ent siis ta äkki vaikis nagu suule löödult. Küüni juures polnud enam kedagi. Metsa ääres välkusid veel põõsaste vahelt minemajooksvad inimesed, kuid peremees kadus traaviva hobuse seljas parajasti metsakääru taha.

«Liisa!» hüüdis Kaspar halba aimates. «Tule, vaata... Aa —!» Ta haaras mõlema käega juustest: metsakääru tagant kerkis aeglaselt üles mustjaspruun pilv. Ainult viivu seisis Kaspar nagu tardunult. Järgmisel hetkel oli ta juba väljas ja jooksis teistele järele.

Tal püsis silmade ees üksnes mustjaspruun suitsupilv — midagi muud ta ei näinud. Ta ei tundnud, kuidas teravad, äsja niidetud angervaksade tüükad paljaid jalgu torkisid, kuidas puude oksad näkku lõid ning särki rebisid. Ta jooksis läbi laane ja oigas nagu haavatud metsloom, keda tabab küti viimane hoop. Ta nägi nüüd selgesti, et põleb elumaja. Tuli loitis kõrgele ja selle kohal keerles tõrvmusti suitsusagaraid.

Kaspar tuikus, kuid ei andnud järele. Tundus, et ta polnud enam ammu hinge tõmmanud, kogu maailm oli täis põletavat,

lämmatavat kuumust. Tundus, et nüüdsama murdub midagi meelekohtadel, süda rebeneb ja kõik vajub punastesse leekidesse ning mustavana keerlevasse suitsu. Ent ta jooksis siiski. Kuskil teadvuse sügavuses peitus miski, mis hoidis teda veel jalul, mis veelgi tõmbas nõrkenud sooni pingule. Võib-olla... võib-olla siiski veel...

Kuid aidanurga juures tõttas talle pool-joostes ja käsi laotades vastu perenaine. Heites pilgu temale, taipas Kaspar korraga kõike. Jalgadesse lõi tinane raskus, lihased lõtvusid — oma kehakaalu all vaarudes astus ta aeglaselt õue. Valged tulekeeled torkasid silmi, kuid neis valitses selline pimedus, nagu oleks päike loojunud ja kiiruga laskuks öö.

Ei olnudki enam perenaist. Õues polnud kedagi. Võib-olla polnud isegi enam õue... Oli ainult too punakasmustalt virvendav tulekuma. Kaspar ei kuulnud midagi — hüüdis teda keegi ja kõneles temaga? Püüdis keegi teda peatada? Nagu magades tekk ära lükatakse, nii tõukas ta raskete, kohmakate kätega kõrvale neid, kes talle lähenesid ja teda tagasi hoida katsusid.

Ent ta siiski ei tormanud tulle. Ei. Ta läks ainult selle kohani, kus läbi tema toaakna veel märgatava avause purskus valgete leekide hoovus, hooti välja paisates sädemekimpe. Kohutavas kuumuses muutus tal nägu tumepruuniks, silmavalged sinnavalgunud verest helepunaseks, hingamine katkendlikuks... Kuid ta ainult vaatles. Talle näis, et kui tõuseks tuul, mis valeva tulehoovuse laiali ajaks, siis oleks otse akna vastas näha voodi ja voodis väike, ümmargune, halli rätikusse mähitud pea. Talle näis... Talle näis, nagu säraksid läbi punaste pilvede kaks tõsist sinisilma. Talle tundus, et ta kuuleb nõrka häälekest: «Suud — ei...»

Kostis raske ragin. Nähtavasti varisesid põlenud aampalgid kokku. Sädemete pööris puistas ta pealaest jalgadeni üle. Ta tuikus, vaarus tagasi ja pöördus ümber, kuulmata ahastavaid, jahmunud hüüdeid. Pöördus ja silmitses juhmi pilguga higiste ning tahmunud inimeste sagimist. Mis oli temal asja nende päästjatega ja sellega, mida nad päästsid? Mis oli tal asja perenaisega, kes käsi laiutades jutustas sütest Liisa pliidi all ja ei tea veel millest. Mis oli tal asja peremehega, kes poolenisti rahunenult sosistas, et paremad asjad on välja kantud, et maja oli vana ja kõrgelt kinnitatud... Teda rahustati? Mis oli temal sellest?

Ta märkas Liisat, kes venis pekstud koerana aidanurga tagant õue. Astus aiale toetudes ja peatus, peatus ja astus jälle. Kaspar läks talle vastu. Ta suutis jälle käia. Ta sammus küll aeglaselt, pikkamisi, kuid siiski suutis. Nüüd kuulis ta, kuidas tuli möirgas

ning ulus ja kuidas inimesed ehmunult karjusid. Minnes pani ta tähele, et naabri sulased kandsid tulest kaugemale peremehele kuuluvat päästetud pehmet mööblit. Mis see temasse puutus?

Ta võttis Liisa otsekui lapse käekõrvale ja vedas ta eemale. Üle õue, mööda aiaäärt kuni teeni, üle maantee . . . Ta ei teadnud isegi, kuhu. Ta pani Liisa istuma tiigi äärde kalmuste taha mudasele paigale. Liisa istus hetke ja vaatas siis tulele mäel, kattis mõlema käega silmad ja vajus jälle seljakile. Kaspargi istus maha, võttis ta pea sülle, silitas karmide, krobeliste kätega ta palgeid ja sosistas tema kohale kummardudes masinlikult:

«Ole nüüd rahulik . . . Ole rahulik . . .»

Ent Liisa oligi juba rahulik. Käed olid mööda külgi alla libisenud, küünarnukid mudasse vajunud. Nägu oli nii kummaline ja kahvatu nagu laibal. Silmad olid kinni, päris kinni. Ta oigas tasakesi läbi kokkusurutud hammaste ja ainult aeg-ajalt raputasid kogu tema keha kummalised värinad. Kui ta tõusta proovis, hoidis Kaspar teda tagasi. Silitas ainult ta palgeid ja rahustas.

Kuid ta ei mõelnud ise sellele, mida ta rahustamiseks ütles. Kohutavate valude ülemmäär oli täis. Seal ülal loitlesid veel punased leegid, ent tema teadvuses hõõgusid juba valged tammesöed. Tunnete erutus vaibus iseenesest, kuid ajudes hakkas vähehaaval keerlema mõtete-ratas. Nagu piste töntsi, nürinenud naelaga torkis iga selle ratta hammas talle hinge. Kuid seda peatada polnud võimalik. Kasparil tuli mõtelda — esimest korda elus mõtelda. Senini oli ta ainult töötanud; nüüd oli see, milleks ta töötas, mööda, ja maailm tühi ning paljas. Nüüd tuli kuulatada endas. Nüüd tuli endas kuulatada ka seda, mis kostis väljastpoolt. Kaua kasutamata seisnud roostetanud rattad keerlesid takerdudes ning peatudes. Ja ärganud inimene võppus iga piste juures valust.

Tal oli rõõm töötada, kuna ta uskus töötavat enda ja oma lapse heaks . . . Kus oli tema laps? Miks ta last keegi ei päästnud? Tema väikest armast kuuseriisikat? Ah, ega ta ei süüdistanud päästjaid! Need muidugi tegid, mida veel teha andis. Kuid miks siis kõik nõnda oli? Miks omas ta nii tugevaid käsi, sellist töörõõmu ning vastupidavust ja miks nüüd see kõik näis nii tühisena, tarbetuna ning ülearusena.

Ta hakkas taipama, miks. Tegelikult ta seda veel ei mõistnud, ainult aimas. — Valguse esimene virvendus, tulekahju esimene vastuhelk. Tulekahju seal mäel vähehaaval kustus, kuid tema tammesöed hõõgusid kümme korda kuumemini.

Järsku tõstis Kaspar käe, nihutas lähemale lahtise kivi ja ase-

tas naise pea sellele. Ta tõusis püsti ja sirutas käsi, soontes jätkus veel sitkust ja lihastes jõudu.

«Kas põleb . . . veel?» ägas Liisa vaikselt.

Kaspar tahtis vastata, et on kustumas, kuid vaikis: millegipärast tundus talle, et ta ei kõneleks tõtt. Siit võis selgesti näha õue, kus peremees liikus koos perenaisega ja naabrid kogusid päästetud asju. Kuid ta vaatas tulekahjust mööda. Ta vaatas kaugemale. Vähehaaval süttisid tema silmades kummalised tulukesed. Ta sirutas käsi. Soontes jätkus veel sitkust ja lihastes jõudu.

1913

SUITSUS

Jaanis Pazar läks tööle. Säärikute küljest lõigatud kotad paljaste jalgade otsa pistetud, heledates, lubjalaigulistes, telliskivide poolt narmendama hõõrutud pükstes, kuub üle õla visatud, pöördus ta reipalt rahvarikkasse tänavasse. Tänava keskosa täitsid edasi-tagasi sõitvad veovoorimehed. Kõnniteedel tõttas vastu ning mööda töölisi ja teenijatüdrukuid korvidega käes. Trügiti mööda, riivati ja müksati kord ühelt, kord teiselt poolt. Kuue välistaskusse torgatud kohvipudel aina õõtsus ja lõi õõtsudes vastu külge — mõnikord isegi valusasti. Kuid Jaanis Pazar sammus uljalt, omaette naeratades ja tasakesi läbi hammaste vilet lüües.

Tal polnud endalgi aimu, mida ta vilistas. Viis polnud tähtis ja ta ei mõelnudki sellele. Oli ütlemata kerge ning hubane tunne, ja sellest sigineski viis. Jõutunne ja meeldiv erutus otsisid väljapääsu lihtsate, loomulike helide rütmis. Vetruvad ja kerged sammud allusid vähehaaval samuti sellele rütmile.

Härrad alles magasid. Tööinimesi oli aga kõik kohad täis. Must voogav rahvamurd ulatus kuni vagunitehaseni. Oli veider tajuda, et tänav kuulus nüüd üksnes neile. Paljaste labade otsas loksuvad rasked kingad lõid lärmikalt vastu kõnniteed. Las' taguda — las' mürada... Las' äratada neid seal pehmetes, soojades voodites... He-he-he! See ajas päris naerma.

Päikegi naeratas nende tänava lõpul. Üle vagunitehase müüri kerkis vahetpidamatult tolmu ja auru pilv. Hajus üle katuste tahmase, halli pilverünkana, ja läbi selle säras päike — pea tumepunane, peatselt violett-kahvatu, pea heledalt sädelev. Naeris otsekui mängides ja õrritades. Ja naer kippuski peale, vaadeldes tema mängu ja hingates varakevade puhast jahedat õhku. Läbi suitsu ja sulava lume auru voolas päike rinda — imbudes läbi naha kõigi pooride ja täites kogu keha kummalise jõulise kergusega.

Tähelepanematult oli Jaanis Pazar sammu aeglustanud. Ent nüüd naeratas ta juba lausa, alustades kümnendat korda sama viisi. Silmad vaatasid ühtsoodu mingile kohale ees, vastutulijaid ja möödujaid märkamata. Kuid päike säras aeg-ajalt selgelt läbi pilvede, täites oma valevhõõguva sädelusega silmi nii, et neid pidi pilutama, tuli kas või käsi ette tõsta, et näha seda, mida ta

vaatas. Kuid päikese üle oli võimatu pahandada. Too hullas ja õrritas ja nokkis... kirgas kevadine päike.

Jaanis Pazar naeratas ja viskas kuue teisele õlale.

See oli väheldane kahekordne puumaja, mille poole ta vahtis. Tõsi, maja ise ei paistnud veel siia. See asus tänavast kümme sammu kõrval ilusasti haritud muruplatsiga, merekarpidega ääristatud lillepeenarde ja nelja püramiidikujuliseks pügatud pappliga selle ees. Kuid Jaanis Pazar nägi tänava ääres mustast malmist aiavõret — ja maja ning kõik muu kujutles ta sinna juurde.

Paraadukse ees on trepp ja selle kohal rõdu ülakorruse elanike jaoks. Igal hommikul on sel ajal uks rõdule lahti ja sealt paistab rohekas kaunistustega majoolikaahi ja selle kõrval tohutus kuldraamis pilt. Kuid mis neist vaadata... Igal hommikul on uks valla ja sellest väljub tema... astub sageli rõdule — klopib, puhastab... Vahel kuuldub vaid, kuidas ta toas mööblit nihutab, siis välgatavad läbi akende ta lopsakad kuldblondid juuksed või vilksatab uksel ta valge, volangidega põlleke. Kuid rohkem pole vajagi... Sellest piisab kogu päevaks... Veel õhtuhämaruses koju minnes on raske uskuda, et uks on kinni, et heledalt valgustatud, kallite eesriietega kaetud akende taga libisevad võõrad varjud...

Jaanis Pazar peatus järsku, nagu millegi kõva vastu põrgates. Naer ei kustunud, see ainult otsekui tardus, kuid vilistav viis katkes. Mida see Zied seal teeb? Kuid ta juba nägi, mida Zied... Seisis... mõlema käega malmvõrest kinni hoides, püüdes nägu nii palju kui võimalik läbi prao suruda, liibudes kogu kehaga vastu võret, nagu tahaks ta sellest läbi pugeda, kui ainult saaks. Ja kõneles midagi, mida tänavamüra ei lubanud kuulda, kuid eksimatult võis näha, et ta kõneles. Ja naeratas... kummalist, õnnelikku naeratust, mis haaras kogu näo ja peegeldus terves olemuses...

Sel määral kui Pazar vaatas Ziedile näkku, tumenes ta enda oma. Päike pimestas silmi, ja see ei pannud enam naerma, vaid kerkis tusk selle üle, et polnud võimalik paremini näha. Õieti küll ei olnudki mingit tuska — pigemini nagu jahmatus ootamatust löögist ja hirm ettenähtamatult saabunu ees... Tähelepanelikult, otsekui end kaitstes, peaaegu nagu varbaotstel pöördus Pazar ja läks üle tänava teisele poole. Ta häbenes isegi oma argust: põgeneda oma töökaaslase, oma käealuse eest! Kuid ei saanud teisiti. Mida tema juurde astudes muidu ütelda? Eriti kui veel aiavõre taga rõdul, teise korruse avatud klaasukse ees...

Oligi!! Hetkeks Pazari jalad nagu külmusid märjale kõnniteele

kinni... Kõrgel, rõduäärele laotatud punalillelise põrandavaiba üle kummardus lopsakate blondjuustega neiu... Kuni küünarnukkideni paljad käed olid poolenisti sukeldunud pehmesse punasesse kangasse; hommikutuul eraldas kuldsetest juustest lokikese ja heitis selle hullates laubale. Päike piilus maja nurga tagant ja, põrkudes põrandavaibale, kattis valget kroogitud põlle kerge roosaka helgiga.

Neiu kummardus kõike unustades alla... naeratavana ning kaasakistuna... Pazar tõmbas sügavalt hinge ja sundis end vägisi edasi astuma. Nagu väevõimuga kiskus ta end lahti ja sammus mööda. Vastutulijad ja möödujad tõukasid teda, kuid tema ei märganudki seda, vaarudes nagu joobnu ja sammudes sihitult.

Ah siis seepärast... Üksainus mõte venis sõlmilise ning pahkliku lõngana läbi ajude... Siis seepärast käituski neiu viimasel ajal nõnda ja hoidus eemale. Ja tema, loll, ei mõistnud ega märganud midagi! Paari korra kohtamise ja vestlemise järel mõtles ta kohe juba ei tea mida... Jättis tema pärast joomise — juba teist kuud ei võtnud tilkagi suhu. Ja tema — lasi end nõnda kõike unustades kaasa kiskuda. Jaa, oli näha küll...

Pazar ei mõelnud lõpuni. Nagu pahklik heie venis läbi ajude. Kuid nüüd oli see teada.

Talle piisas sellest ainsast lühikesest viivust... Jalad liikusid mehaaniliselt, pehme flanellsärk rõhus rinnas hinge kinni. Endale märkamatult pistis Pazar sõrme kaeluse vahele ja rebis selle valla. Päike seal üleval oli jäänud kuhugi kõrvale. Üle vagunitehase müüri veeres suitsupilv. Otsekui halle sassis villatorte keerles silmade ees, neid tumestades ja pannes pea kuidagi kummaliselt pööritama.

See tuli nii ootamatult ning äkki! Pazar oli kogu aja nii kindlalt sammunud mööda kevadiselt haljendavat maad — ta oli valmis tõttama kuni silmapiirini, kuni päikeseni. Nüüd tal nagu polnudki enam jalgu all. Rind oli nii rusutud, et raske oli isegi hingata. Käed nagu haarasid tühja õhku ning suitsu ja haiseva auru pilv ähmastas silmi.

Vagunitehase valvur avas värava ja vahtis talle hämmastunult järele. Tänavu kevadel polnud ta seda müürisseppa veel kordagi purjus näinud. Ja nüüd — juba nõnda vara hommikul! Hakkab ta siis jälle uuesti? Ja miks ta siis tööle tuli? Kukub veel tellinguilt...

Nagu kandamiga seljas tõusis Pazar mööda tellingute kallakut treppi. Esimesel käänakul ta seisatus ja tõmbas hinge. Tuhvlid libisesid põiki laudadest löödud astmetel. Kuub rõhus õlga.

Käänakult edasi tõustes hoidis ta käega käsipuust kinni. Ta hingas raskelt — nagu haige või äsja haigevoodist tõusnu.

«Tähelepanu!» hüüdis vaht alt. «See käsipuu seal on lahti!»

Pazar pingutas end kõigest jõust ja lõpuks taipas, mis talle hüüti. Tõepoolest, teisele käänakule lähenedes vajus käsipuu ots veidi alla. Pazar peatus nurgapealse tellinguposti juures ja vaatas. Nael oli murdunud, sissesaetud õnar katkenud, käsipuu ots välja libisenud ja lahti. Ja teisel pool oli teine ots samuti lahti. Ta asetas mõlemad jälle katkisesse õnarasse tagasi ja läks üles.

Tuul kargas kõrvale ja kandis lähedasest korstnast suitsu uuele juurdeehitusele, otse müürisseppadele peale. Ees paistis vana maja tahmunud pööninguakna kolmnurk. — Pazaril tulid müürid sama kõrgele viia. Tema selja taga oli tume lõhe ja teispool seda töökoja pikk, klaasruutudesse jaotatud katus. Kui suitsupilv kõrvale käändus, võis kõike seda näha. Aga kui suits tuli otse peale, siis keerles ainult must lehkav pööris pea ümber ja tahmas silmi.

See kõik oli tuttav ja tavaline. Kuid täna hommikul ei suutnud Pazar end koguda. Ta oli nagu hoopis võõrasse kohta eksinud, nagu esimest korda siia üles roninud... Ta riputas kuue tellinguposti külge ja toetus vastu niisket, alles kuivamata müüri. Telliskive siin veel jätkus. Lupjagi oli kastis veel piisavalt... Pazar võttis kellu ja segas. Veidi kuivanud, pisut kõva... Ta toetus uuesti.

Lehkav suitsupilv venis kohale ja pöörles pea ümber. Kurgus kipitas ja silmad kleepusid kinni. Kangete, nagu külmast kohmetunud sõrmedega hõõrus Pazar silmi ja ei suutnud küllalt hõõruda. Haaras siis haamri, haaras telliskivi ja hakkas seda nagu hajameelselt lõhestama. Killud kukkusid kõlinal tellingutele ja pragude kaudu alla.

Ta lõhestas ühe telliskivi, seejärel teise. Siis märkas ta Ziedi, kes tuli alt väravast siiapoole. All sagis jõuk õuetöölisi, kuid Pazar märkas ja tundis oma käealuse kohe ära. Tundis ja meenutas taas kõike. Siis säärase pärast!... Kas tema oli halvem? Kas ta polnud isegi joomist maha jätnud ja pealegi kogu eluks? —.

«Telliskive!» hüüdis ta mornil, tusast moonutatud häälel.

Ja lõhestas edasi. Praginal lendasid killud igale poole. Suuremad tükid langesid karates alla. Üks kivi polnud veel korralikult lõhestatud, kui ta juba haaras uue.

Tolle Ziedi pärast! Nagu läbi ime polnud ta kuni selle hetkeni üldse Ziedile mõelnud. Temal seisis mõttes ja silme ees ainult see

heledajuukseline ja valgete kätega. Nüüd too kadus, ja jäi ainult Zied. Tema, jah, tema! Kui poleks teda, poleks kogu seda lugu... Kuuma, tulise joana vallutas vaen kogu Pazari olemuse. Haarata ta nagu see telliskivi ja lüüa pihuks ning põrmuks... Praginal lendasid killud igale poole.

Kuid seal ta juba parajasti tõusis — telliskivikandamiga turjal. Alt paistis ainult küürus selg kollaste telliskivide reaga. Ent mida kõrgemale ta tõusis, seda sirgemaks ajas end selg ja seda nähtavamaks muutus ka kandja ise. Ilmus tuntud ripnev mütsilott ja selle all noor, värske, alati muretu nägu, mis tugevast pingutusest vähekese punetas. Võis näha, kuidas raske «kitse» ümmargused, kaltsudega mähitud pidemed just nagu lõikudes vajutasid nooruki alles ebatäidlastele õlgadele. Üks käsi oli haaranud pideme ja pigistas seda iga astme järel üha tugevamini — teine tema pool ääres libistas end käsipuud mööda aeglaselt üles.

Pazar nägi: jälle oli Zied laadinud paar-kolm telliskivi rohkem kui tavaliselt ja kui talle jõukohane oli. Tol Ziedil oli sageli selline komme — ei pilkamise ega kurjaga saanud teda sellest ära võõrutada. Saabudes hommikul värskena ning rõõmsana, ei suutnud ta mõelda, et terve pikk tööpäev seisab alles ees, et töö pole naljaasi, vaid et oma jõudu tuleb rahulikult arvestada ja säästa kohe algusest peale — tema kahmab aga esialgu järjest paar-kolm kivi rohkem. Ja hiljem triigib siis all vargsi oma pitsunud ning hõõrdunud õlgu. Pazar oli seda märganud. Märkas nüüdki... ja ta ajusid läbisid võõrastavad mõtted.

Ülalt vaadates võis Ziedi ka kõrvalt näha... Võib-olla ka mitte... Kuid Pazar siiski nägi... Milline sisemine rõõm, milline nooruslik ülemeelikus ja taltsutamatu jõu hoovus kiirgas tema punetavast näost! Nagu raskust trotsides tõusid jalad vetruvalt astmelt astmele, ja käsipuud hoidev käsi, libisedes mööda valget kandilist puud ühtlaste tõugetega, aitas jalgu. Peen latt kooldus nagisedes.

Nüüd oli Zied esimesel käänakul. Nüüd ta peatus ja kehitas tohutu kandami all õlgu, ja... Pazar vaarus, kummardus üle käsipuu ja suutis üksnes vaevu tagasi hoida valju hüüde. Kuid Zied oli juba teisel käänakul... Ja mis temal sellega asja! Kas Zied arvestas teistega... Pazar tõmbas nagu lõõtsutades sügavasti hinge ja hõõrus määrdunud sõrmedega silmi. Ta vaatas veel kord tellingutelt alla. Zied oli käänakul toetanud telliskivikandami vastu käsipuud ja puhkas. Pazar jõudis talle heita ainult ühe pilgu, kuid sellest piisas... Millise naudinguga hingas ta koormast vabanenult kergemalt! Punetav nägu oli ülespoole pööratud, ja Pazar nägi lahkeid, usaldavaid, äsja läbielatud hea-

meelest säravaid silmi... Ah — teadagi, teadagi, miks need silmad nõnda särasid!

Ainult üheks viivuks. Siis tõusis tuul ja must suitsupilv voogas üle juurdeehituse, nurga alla. Kadus Zied ja kõik, mis oli kolme sammu kaugusel.

Pazar nõjatus vastu oma müüri. Väriseva käega surus ta haamrivart.

Mis temal asja! Las' toetub ka teisel käänakul... Ega tema seda käsipuud lahti tõmmanud... Ta hoidis hinge kinni ja kuulas. Kõrvus kõmisesid pulsilöögid raskete vasarahoopidena. Peaaegu näis et... ent ei — veel ta ei tõusnud. See ju polnud veel iseloomulike, tuttavlike sammude vastukaja. Kuid tõusku ta ainult...

Vaatas ja naeratas... Neetud — sina naerad, kuid teisel surub hinge kinni... Kui sind ei oleks... — Kuid tõuse ainult, toetu ning puhka teisel käänakul... Keegi sind ei tõuganud. Keegi pole selles süüdi...

Musta suitsu mähkus silmade ümber. Kuid vaatamatagi nägi Pazar uusehituse nurka, kuhu oli tellingute alla ja kaugemalegi visatud kõlbmatuid telliskive, vanu, roostetanud vagunitelgi ja murdunud malmitükke... Nelja sülla kõrguselt... Tal hakkasid hambad plagisema. Haamer libises peost ja kukkus lubjalaigulisele äärelauale.

Seda ta ei kuulnud, et võpatus mingist teisest mürast. Plaks! Ta tundis Ziedi samme. Vaistlikult eemaldus ta müürist ja kuulatas... Tõuseb... Ühtlased, mõõdetud sammud lajatasid trepiastmetel. Järgnes kahe sammu pikkune vahemaa. Sedagi teadis Pazar: see on seitsmendal astmel, mis on sattunud pehmest kuusepuust, lausa pehastunud. Veel kolm korda nii kõrgele ja ongi käänak... Las' toetub, las' kukub... Keegi muu pole selles süüdi — miks ta kahmab nii suure kandami, miks ta ei tea rõõmu pärast enam isegi, mida teeb... Pazaril keerles läbi ajude sada ennastõigustavat mõtet, mis üksteist tõukasid ja kõik ühte segunesid. Või ehk oli see haisev suitsupilv, mis mattis nina ning suud ja kleepis silmalaud kivisöetahmaga kinni? Olgu! Peab siis tema treppi ehitama? Kas siis valvur ei märka? Hoiatagu tema... Üks neist kahest — või ka see kollasejuukseline... Kõigile kolmele ei jätku neil maailmas ruumi. Ei jätku, ega võigi jätkuda... Kõik halb, ebapuhas, egoistlik mühises liitununa kuuma tulipunase hoovusena ta teadvuses ja ujutas üle kõik tunded.

Näis, nagu ei aitaks selle vastu miski. See purustab kõik, hävitab kogu maailma... Kuid tõusis midagi ettekavatsematut,

tahtmatut ning ootamatut ja kasvas ja pöördus räpaste voogude vastu. Vaistlikult astus Pazar tellingute servale.

Suitsupilv venis ühtlaste puhangutena üle tellingute alla. Kogu õue täitis üksainus keeris, ja ei siit- ega sealtpoolt ei paistnud siia midagi. Vahti polnud näha ega hüüdnud see nõnda kui temale. Kuid samas lähedal all, suitsuvines vaevu märgatavana, tõusis lookavajunud, kummaliselt moondunud inimkogu aeglaselt ülespoole. Võis kuulda, kuidas käsipuulatt raksus lähedases murdunud õnaras... Mis temal sellest on!

Kuid siiski oli midagi... Nagu tardunult vahtis Pazar sinna, kus suitsuhood rullusid tellistekandjast üle. Ent mustad pilvetordid manasid ta ette eredaid kujusid ning pilte. Ta nägi liikuvat rahvamurdu ja ennast ning teda — ei tea, kus ja kuidas liitunud kätega tõttasid nad hinge põhjani erutatutena, kuid julgelt koos teistega edasi... Nägi ennast ja teda, üksnes kahekesi, ohtlikul teekonnal, kuid siiski tugevatena ning täis otsustavust ja valmis teineteise eest elu andma... Meenus: kohisev vastuvool lõhestas musti vooge... Kuid nüüd oli lookavajunud inimese vari juba teisel käänakul... Nüüd ta peatus...: Nüüd ajas ta end sirgu ja suundus seljaga nurgaposti ning käsipuu poole...

«Ära toeta... See käsipuu on lahti!»

Pazari hääl tundus talle endalegi võõrana — see kõmises nagu raske kivi alt või sügavast hauast. Ta eemaldus tellingute serva löödud äärelaualt ja seisis norus päi.

Miks ta hüüdis? Kas poleks parem olnud lasta teda kukkuda? Kas siis Zied tundis teistele kaasa? Kas ta mõtles kellelegi muule kui ainult endale... ja tollele seal? Nende mõlema jaoks ei jätkunud maailmas ruumi. Kas on siis parem ise peadpidi tellingutelt alla viskuda?

Pazari kõrvu riivas eriline hääl. Oli see ta enda ohe või oigamine — või mõlemad kokku? Kuid nüüd oli see ükskõik. Tusk ja kahetsus, vaen ja seltsimehelikkuse tunne segunesid tema teadvuses ning võitlesid. Temal lebas nagu kümne tellisekandami raskus, rõhudes õlgu, koolutades jalgu ja rusudes rinda.

Tellingute põrandalt tõusis ripneva mütsi ja punetava näoga pea. Lahked, usaldavad silmad pöördusid tema poole. Karmina tunduva raskuse ja väsimuse taga säras seal kirkalt äsja kogetud rõõmu vastuhelk. Kaua aega ei kustu õnne sära ühe silmis, ja kaua ei suuda teine unustada enda solvamist.

See pakitseb ja ei anna rahu. Ja valu teeb mitte ainult kaotatud eluaare, mitte ainult elavast soojast südamest rebitud tükk. Vaiksetel hetkedel torgib tilluke, inimloomusest lahutamatu kadedus. Ja kohates ning nähes teist õnnelikuna, närib häbi tema

võidu ja enda allajäämise üle. Enda nõrkuse tunne ei lase õhtuti uinuda ja ajab öösel une ära.

Pazar ei suutnud — ei, ta ei suutnud siia jääda ja vaadelda õnnest naeratavat nägu. Ta haaras tellinguposti küljest kuue ja tõttas, seda selga tõmbamata, Ziedist mööda trepist alla. Joobuda, unustada, mitte mõtelda! Kui puruneb, mingu siis kõik puruks...

Suitsupilv venis üle vabriku müüri tänavale — otse kõrtsi uksele ning akendele. Sildil oli ülevoolava õllekannu vaht suitsunud päris mustaks. Unustamise läbi võõrdununa ei suutnud Pazar tuttavat ust kohe avada.

«Inimene, pane ometi kinni!» hüüdis puhvetipidaja, kui Pazar ei jõudnud ust ka ruttu sulgeda. Ja kui see juba oligi suletud, pomises puhvetipidaja veel midagi ja silmitses leti taga askeldades tulijat pahuralt ning halvustavalt.

Pazar istus punastudes laua äärde. Esimesele häbile liitus teine. Meenusid kõik joomapõlves siin kogetud inetused ja läbielatud alandused. Tükk aega oli ta elanud teises, puhtamas maailmas, kus oli tasumata tööd ja vaimustust, ohte ja ilu. Ja nüüd jälle see saepuruga riputatud põrand, see kõrbenud kapsaste ja õllepärmi lehk... Taas tühine, mõttetu, nüristav kirg, alati raske ning segane pea ja kissitavad silmad... Ta oli võidetud — vastu nende inimeste tahtmist; ja ta oli isegi enda, isegi enda silmis langemas argusse ning häbisse.

«Kluks...» osatas paks puhvetipidaja ja pilgutas tusaselt oma kitsaid silmi. — «Mida läheb?»

Ent nüüd oli Pazaril küllalt. Ta tõusis sõna lausumata ja väljus.

Vabriku väravavaht tõukas tema järel tusaselt värava kinni.

«Hulgud...» kuulis ta pahast häält. «Tööd ei viitsi teha.»

Tema ärganud südametunnistust puudutasid selle inimese tooreд märkused karedalt. Kuid ta tundis selle olevat ära teenitud. Kas siis tema polnud tahtnud meelega heita vanasse kohta, kuhu iga mööduja võib oma poriseid jalgu pühkida?

Kas siis talle polnud ometi lähedasem see vaenlane — töökaaslane ja võitja? Vähemalt koos tuhandepealises rahvahulgas? Võib-olla on too heledajuukselinegi seal?... Kas tuhandete hulgas ei unu, mis neil paaril-kolmel üksteise vastu on?

Praegu oli sellele raske mõelda. Elav haav jooksis alles tugevasti verd ja kõigis liikmeis torkis tugev valu. Kuid eluvaist oli taas ärganud. Selle suure, sügava elu, mis haarab endasse hinge puhtuse ja vajaduse ise oma mehisust hinnata, elu, mida täidab enesesalgamise uljas uhkus, mida kannab kirglik tunnetus, et

seltsimeeste heaks keeldudes saad sa ka ise kasu ja õilistud ja muutud rikkamaks ning õnnelikumaks.

Lõpetamata telliskivimüüri üle keerles suitsupilv. Vaevalt nähtavana naelutas Zied ülal lahtirebenenud latti posti külge. Naks, naks, naks! — kõlas haamer lühidalt ning teravalt vastu pehmet naelapead... Raskete sammudega ronis Pazar oma töökohta ja pani kuue ära. Ta käänas flanellsärgi varrukad üles ja haaras lubjasegamise labida. Lõikavalt krigises see mööda lohklikku kastipõhja. Pazar lõdises: kevadine tuul oli tugev ning jahe. Kuid suits hakkas nüüd mööda valguma.

1914

AUSTRA JA VÄIKEVELI

Austra lebab voodis, kuid kuuleb kõike. Ta on juba tükk aega ärkvel. Tema enda meelest üle tunni. Täna hommikul ei suuda ta magada. Pole und ega õiget rahu. Väike tuba tundub lämmatavalt kuumana. Tekk on paks ning raske. Ja torgib paljast ihu puudutades. Vaevu taltsutab Austra end ja pöördub teisele küljele vaikselt, et ema ei märkaks tema ärkvelolekut. Et ta ei taipaks, kui rahutu on Austra täna hommikul.

Ja ema ei märka tõepoolest, et Austra on ärkvel. Ema tõuseb tasakesi ja katab vennakest, kes jääb voodisse. Tõmbab siis aknaeesriide kõrvale, sealt voolab heledat valgust. Kuid ema suured valulised sinakate varjudega silmad heidavad välja ainult pealiskaudse pilgu. Ta seob pea ümbert lahti kokkupandud rätiku, võtab taskupeegli, veekausikese ning vatti ja hakkab oma haigeid kõrvu pesema. Huuled on tal kõvasti kokku surutud, näos peegelduvad tugevad valud. Kuid ta siiski valitseb end ja ei oiga kordagi, et mitte lapsi äratada. Ainult haigetest kõrvadest tuleb halba lehka... Austra poeb üleni teki alla.

Siis süütab ema pliidi all tule ja paneb üles kastruli kohviveega. Ta topib hoolikalt halge alla ja läheb siis kruusiga piima tooma. Pea on tal üleni rätikutesse mähitud — isegi suu on kinni. Üksnes terav ninaots ulatub välja.

Niipea kui uks sulgub, hüppab Austra voodist. Ja alles siis märkab ta, et toakene polegi nii soe. Riietudes jookseb ta korda kolm pliidi juurde soojendama. Kuid viie minutiga on ta valmis. Seljas pühapäevarõivad, jalas ema vanad saapad.

Temagi läheb ja silmitseb vennakest. See magab riidepuntra all, üks käsi meelekohal, teine on libisenud isa kuue varrukasse. Särgiväel on ta selline paksuke ning naljakas. Austra ei suuda hoiduda teda lõua alt pisut kõditamast. Ja jaksab vaevu naeru pidada, kui vend unes jalaga tõrjub. Ta alati tõrjub, kui veidi kõditada... Siis lisab ta pliidi alla halukese ja lükkab omakorda kõik puud tahapoole. Vaatab siis veel kord ja lipsab uksest välja.

Kui petlik võib olla selline ilm! Aknast paistis see olevat selge ning soe otsekui suvel. Selge ju ongi, sest päike aina särab. Kuid mis see aitab, kui tuul on tugev. Mustad ruttavad pilverünkad vajuvad parajasti katuste taha. Tänav on kaetud suurte rabedate

raheteradega. Seal, kus kõnniteedel paistab päike, sulab: katuserennidest voolab sulinal vett, tõtates ojadena rentslitesse. Kuid need on paiguti täidetud rahehunnikutega. Ja seal ei sula üldse — või siis nii vähe, et seda ei märkagi. Tänav näib lausa lumisena. See on nii kummaline. Eile oli veel kõik must. Aedade ääres hakkas juba noor rohi tärkama. Ja vastasasuvas saevabriku omaniku aias valmistusid kastanipuudel pungad puhkema. Kust siis korraga too lumi? . . .

Kuid selle üle mõtleb Austra ainult esimesel hetkel. Temal on nüüd muud ja tähtsamat peas. Jooksujalu tõttab ta kõrvaltänavalt suurele tänavale ja pöörab paremale. Vasakult tuleb ema pilmaga — ja teda ei taha ta miski hinna eest kohata.

Teinud joostes ringi, peatub ta ja tõstab pead. Ja . . . Juba ongi! Kõik majad on ehitud punaste lippudega. Mõni isegi kahega! Mõned lipud on väikesed, kuid teised tohutu suured, lehvides alla üle kahe majakorra. Ja neil madalatel puumajadel ripuvad nad otse käijate peade kohal. Ja tuul hõljutab neid kõiki. Ja kõik nad looklevad ning väänlevad, nagu tahaksid nad end lahti rebida ja tormata kõik ühes suunas.

Kaunid, kohutavalt kaunid! — Käsi kokku lüües kõnnib Austra aeglaselt mööda pooltühja tänavat, vaatab ja vaatab ega jõua küllalt vahtida. Siin tuleb vaadata üht maja, seal jälle kogu tänavat. Tema silmad lendlevad sinna-tänna nagu ehmunud linnud.

Mõni lipp on kiiruga riputatud lihtsa, pealiskaudselt kooritud ridva külge. Kuid teistel jälle on uus, otsekui eile lakeeritud vars kuldnupuga tipus. Ja see nupp särab ja hõõgub veel heledamini kui päike ise. Tundub, et see ongi võetud sealt ja püüab nüüd taas sinna tagasi. Kui vaadata üheleainsale lipule, siis võib näha, kuidas see tuule käes nii naljakalt võppub ning kargleb. Ent kui haarata pilguga kogu tänavat, näib see ühtse hoovusena, mis voolab ei tea kuhu. Punased lained ajavad teineteist taga — suured teevad aeglaselt ja kaalukalt saledaid kaari, kuid väikesed virvendavad lõbusalt sinna vahele. Ja plagiseb ja kahiseb ja vidistab . . . Ei või isegi enam ära tunda, et see on sama tänav . . .

Austra tõttab piki üht tänavaäärt. Siis jookseb ta üle teisele poole, kust võib veel kaugemale näha. Ta heidab pilgu järgmisse põiktänavasse . . . Kõik punane! Kõikjal voolab sama punane hoovus . . . See kiirgav puna ja päike pimestavad silmi, pea käib tollest virvendavast, elavast voogamisest ringi . . .

Ta silmitseb tuntud toredaid maju ja võrdleb. Sellel on suurem lipp, kuid tollel koguni kaks, mis on riputatud samale kõrgusele, katuseakendest välja. Siin on see kinnitatud põikpuule rip-

puma ja pöörleb suurepäraselt, kuid too on palistatud kuldsete narmastega ja need sädelevad ka siis, kui lipp ise viivuks raugeb . . . Ja seal on tolle uhke maja ülakorrustel kõik rõdud kaetud punaste kangastega . . . Kaunis, kaunis! Austral peksleb süda.

Kui tuulehoog hetkeks vaibub, kostab kuskilt eemalt muusikat. Marseljees . . . Austra jalad hakkavad vaistlikult taktis sammuma. Siis tuleb astuda veidi aeglasemalt, kuigi tänavanurgal tuul nii tugevasti tõmbab . . . Kuid sellest pole midagi. Kes mõtleks praegu külmale? Ent siis ta seisatub. Seal kaugel, tänava lõpul, sammub rongkäik. Küllap kogunemispaigale. Kõige ees läigivad muusikantide säravad pillid, seejärel voolab rahvamurd mööda tänavat ja kõnniteid. Ja lippe, lippe! Austra ei suuda vastu panna, jalad kannavad ta ise sinna . . .

Kuid kuni tema jookseb, on kõik mööda ja juba tükk maad kaugemal. Ainult mõned hilinenud naised ja poisikesed kiirustavad jooksujalu järele. Kuid Austra ei jookse. Praegu veel ei või. Talle meenub kodu — ema ja vennake. Ta ruttab tagasi.

Süda taob rinnas valjusti. Ja käed värisevad. Ent siis ta märkab, et see pole ainult erutusest. Külm tungib läbi õhukeste rõivaste ja paneb kõik liikmed kergelt värisema. Ema muidugi pahandab . . . Austra hakkab jälle kiiremini jooksma . . . Võib olla, et piima niipea ei saa ja tuleb oodata. Võib-olla kukkus halg pliidi alt välja ja tuba on suitsu täis. Vennake on ärganud, ajanud end paljaks, külmetab ja nutab . . . Hirm ja sisetundepiinad saavad Austrast võitu. Kuidas ta võis nõnda ära joosta ja ära jäädagi . . . Ta jookseb veel rutemini.

Kuid halvad kujutlused ei täitu. Ema on kodus ja lamab mähitud peaga taas voodis. Vaeseke — temal on täna jälle halvem. Eile nad arutasid ning otsustasid, et täna peab kõik parem olema. Kuid võta näpust — säärase haiguse puhul ei või midagi ette näha . . . Kohvi on pliidil juba kannus ja tass peal . . . Austra toob klaasid, võitoosi ja suhkru. Ta ootab talitades, kas ema midagi ütleb. Ent ei — ta ei lausu sõnakestki. Küllap valutab tugevasti, siis on ta alati nii vaikne. Võib-olla on täna selline päev, et ema ei suudagi tõrelda.

Vennake on ka ärkvel. Hullab igati ema rätikutega, kisub neid ja ei anna rahu. Austra näeb palju vaeva, et veenda teda riietuma ja voodist väljuma. Algul on ta kategooriliselt kõige selle vastu ja Austral tuleb tahes-tahtmatult jutustada punasest lipust saeveski omaniku aias. Ja kui vennake viimaks kord toolil seisab ja peopesadega aknale tagudes rõõmustab suure lehviva punase riidetüki üle, siis on kerge asi tõmmata talle püksikesed jalga, kampsun selga ja kängitseda jalad.

Ja äkki ema naeratab. Haige nõrga naeratusega — ent siiski naeratab. Austral läbib südant kuum hoog. On nii hea, kui ema naeratab!

«Ah nemad on ka punase lipu välja pannud...» Ema naeratab veelgi.

Nüüd taipab Austragi, kui naeruväärne see on, ja naerab kaasa. Nemad emaga teavad, milleks naerda. Vennake-lollike ei tea midagi, kuid naerab ka. Hetkeks on neil kõigil kolmel lõbus.

Siis toob Austra emale kohvi voodisse. Ema tõuseb käte najale ja joob nii. Kuid siis himustab vennakegi samuti teha. Jälle on rohkesti vaeva talle selgitamisega, et nii tohib ainult see juua, kel kõrv valutab. Kuid tema, juhmike, ei jäta enne rahule, kuni saavutab lubaduse, et temalgi varsti valutab ja et ta siis nõjatub kätele ning joob.

Ema nagu väheke̊se toibub.

«Nüüd on välja pannud...» lausub ta, õieli huultega klaasist rüübates. «Kuid tookord, kui meie isa veel selles vabrikus töötas... Vabriku juures aias tõsteti esimese mai hommikul lipp. Sile ja tüse puu ja alt üles ilma oksteta. Üks kardavoi ronis ja libises tagasi. Ronis teine — jälle alla. Püksid puha lõhki. Meie seisime ümberringi ja naersime. Aga vabrikant kippus või nahast välja. Viis rubla sellele, kes maha toob — kümme rubla.»

Austra naerab, ent katkestab järsku. Ta näeb, kuidas ema poolelijoodud klaasi käest paneb ja voodisse laskub. Teda piinavad jälle valud. Ja Austra ei suuda kaua julgust koguda ja lausuda seda, mida igatahes tuleb öelda.

«Mina tahaksin ka välja minna... vaatama...» saab ta kuidagi üle huulte ja värvub tumepunaseks. Alles kui see on välja öeldud, mõistab ta, et seda polnud vaja öelda ja kui südametu see on, jätta haige ema üksinda.

Ema ei lausu algul midagi. Nähtavasti mõtleb. Ja Australe tundub, et möödub terve tund, enne kui ta jälle kuuleb ema häält.

«Mine pealegi natukeseks. Ainult ära kauaks jää. Täna on jahe ilm ja sul on nii õhuke jakk... Kas saapadki pole jälle katki?»

«Ei...» Austra punastub taas... «Üks on pisut... kuid ega ma märjasse ei astu.»

«Vaata ainult ette,» hoiatab ema, «et sa ei külmeta ega haigeks jää. Mida me siis kahekesi peale hakkame! Ja tule varsti tagasi. Ma jään muidu poisiga kimpu.»

Aga see juba teritabki kõrvu. Austra läheb —? Kuid siis tuleb

tema ka kaasa... Ja ei aita mingid vastuväited. Tema on küllalt suur ning tugev. Ta on juba üksi käinud üle tänava kuni vabrikandi aiani ja tagasi. Ja ei jäänud alla, ei. Ja plangu taga nägi ta vabrikandi suurt koera ja see ei haukunudki tema peale... Külm tal ei hakka. Ta seob ema rätiku pea ümber. Ja siis on tal veel isa talvemüts. Need on kõik nii kaaluvad argumendid, et neid on lausa võimatu ümber lükata. Mõlemad naised vaatavad kõheldes üksteisele otsa, kuid ei taha järele anda. Ent vennakesel on varus veel üks, kuid tugevaim argument. Ja kui ta hakkab seda valla päästma ja hõõrub mõlema rusikaga tugevasti silmi, siis ei jää muud üle kui lubada.

Vennakest riietades kõneleb ema tütrega isast. Vähemalt kord päevas kõnelevad nad temast. Jaroslavli vanglast on kõik vabastatud — lugesid nad ajalehest. Kuid miks pole isa veel kodus? Siberist on juba peaaegu kõik tagasi, mõned isegi Ameerikast. Ainult teda pole veel. Nad ootavad, ootavad iga päev...

Tõtt öelda ootab Austra täna kõige vähem. Küll on temagi mõtted isaga, kuid ta ei suuda nende juures kaua peatuda. See päev oma lippude, muusika ja suurte rongkäikudega on liiga kummaline ning erutav, kui et võiks veel mõtelda millelegi muule.

Ta on vennakesega tänaval. Ja kohe esimesel sammul märkab ta, missuguse risti ta endale sellega kaela võttis. Kohe ukse taga jäi veli seisma nagu teivas, näidates käega, ja ei saagi teda paigalt. Teda huvitab vabrikandi lipp. Temal on vaja teada, miks see tõmbleb ja lookleb. Kes selle aknast välja pistis ja miks see ülal ei püsi, kui tuul seda tõsta tahab... Suurte veenmiste ja lubadustega saab Austra vennakese liikuma. Kuid lubadustest too üldse palju ei hooli. Ta vaatab tagasi ja takerdub oma pikka kuube. Isa müts vajub talle silmile ja seda tuleb iga minut tagasi nihutada. Ja nina, see muutub tal tuules peagi punaseks nagu telliskivi... Austra näeb: vennakesega on tal vaeva.

Rongkäik liigub mööda Aleksandri tänavat juba viadukti poolt. Mõlemal pool tänavat on rahvast kui murdu. Kuid siiski poevad nad suurte vahelt läbi ja peatuvad otse kõnnitee ääres. Siin on säärane tunglemine ja kirevus, et vennakesel pole isegi pärimiseks mahti. Seisab avali suuga ja pöörab pead kord ühele, kord teisele poole. See on hea. Austra võib segamatult vaadelda kõike, mis siin näha.

See vool tulvab vasakult. Aga kui kaugele siis võib näha nende suurte, pikkade inimeste tagant! Kogu avar tänav on ühest äärest teiseni täis; vahete-vahel vool veelgi laieneb ja vallutab kõnniteid. Siis hakkab sealgi liikuma ja on raske vastu pidada, et

mitte saada kaasa tõmmatud. Voolab üha lainetena. Ratsanikud kuldsete pagunite ja mustade hobustega. Lendurid nahkmantlites ja nagu kokkusurutud mütsidega. Siis jälle kasakad punatriibulistes pükstes ja piikidega, millede üle eriti vennake suurt valmustust tunneb. Metallitöölised, kelle rivis pole ainsatki naisterahvast. Puutöölised, majateenijad, äriteenijad. Trammitöölised roheliste ja raudteelased punaste kantidega mundrites. Siis kaitsekraavide kaevajad, mehed ja naised läbisegi, pruuniks põlenud, muldonnides tahmunud ning mustunud... Jalaväelased väikesete lipukestega tääkide otsas. Terve polk jalgratastel...

Aeglaselt ja pidulikult voolab laine laine järele. Igaüks oma muusika ning lauludega, igaüks oma lipuga. Lipud — loendamatul arvul lippe. Terve lippude meri. Lakkamatult voogavad punased lained. Ja ainult harva mõni punane valge vöödiga keskel. Mõni üksik sini-kollane-valge. Kuid need upuvad ning kaovad punasesse voolu.

Austra on sellest üldisest voolavast hoovusest nõnda kaasa haaratud, et ei omista tähelepanu üksikutele inimestele. Ja ei märka, et sellest voolust üks ja teine vaatleb neid mõlemaid meeleheaga. Austra loeb lippude pealkirju ja hakkab nende järele eraldama üksikuid meeleavaldajate rühmi. Sellest mitmekesidusest, lauludest ja muusikast käib tal pea ringi.

Nüüd tulevad koolilapsed — poisid ja tüdrukud kui tillukesed ehteasjad. See väike salgake erineb kummaliselt suurte jalakäijate ja ratsanike hulgast. Ja vennake tormab nagu pöörane kaasa. Vaevu suudab Austra teda tagasi hoida. Lollike — kargleb nagu rohutirts... Austra seisab tänava ääres ja taipab äkki, et ka tema ise ihkab kaasa. Vool nagu veab ühes, veab nii, et on raske vastu panna. Muusika ahvatleb... punased lipud ahvatlevad... Kuid ta ju ei või... Kuhu tema vennakesega säärases möllus läheb! Ära tallavad...

Austra jääb üsna nukraks seepärast, et tema peab paigal püsima, kõik teised aga liiguvad. Ta ei märka, et väikesed koolilapsed on juba möödas ja nüüd tulevad suuremad, tärnidega mütsidel. Siis ratsutavad jälle sõdurid. Ja keegi suur habemik kummardub ja silmitseb neid ja nad mõlemad naeratavad, nagu midagi armast nähes. Ja vennake polegi nii loll. Ta mõistab hästi, et see on peamiselt tema isik, kes köidab tähelepanu. Temagi naeratab ja tõstab sõjaväeliselt tervitades käe isa mütsi äärde. Ja talle naeratab ja võtab tervituse vastu kogu rivi, mitte ainult need kaks.

Siis tuleb läti pataljon, ja Austra trügib vaistlikult veelgi ettepoole. Vennakegi astub rentslisse, tõstab esimeses vaimustus-

puhangus jälle käe mütsi juurde ja seisab rinda sõjamehelikult ette sirutades.

Ent siis juhtub midagi ettenägematut.

Üks kütt kummardub, ja hetke pärast istub vennake tema õlal. Tugev käsi on haaranud Austra, ja ta toibub alles siis, kui sammub riviga kaasas. Ta ei suuda nii kähku üllatusest toibuda ja ei tea, kas jääda nõnda või rebida end lahti ning joosta minema.

Kuid lahti rebida ja põgeneda pole sugugi nõnda kerge, kui üks rida läheb edasi ja teine tuleb kohe selle järele. Ta käsi on nüüd vaba, kuid ta siiski ei põgene. Kuhu jääb vennake? Kartlikult vaatab Austra, mida ta seal ülal teeb.

Esimesel hetkel tundus selline kõrge tõus vennakesele väga üllatavana ja veidi kardetavanagi. Ta juba tahab kasutada oma tavalist vahendit, mis sobib kõigiks õnnetusjuhtumiteks. Kuid alla vaadates näeb ta, et Austragi on samas. Ja kuhu ta iganes silmad pöörab, vaatavad talle vastu noored, naeratavad näod... Ja istuda on nii hea — palju parem kui jalgsi käia või seista. Ja silmsamas kerkib õhku tääk, katsu või käega! Ja eemal veel teisi... Terve mets ümberringi! Ja kõik need sädelevad päikese käes nii, et sule silmad. Ja samas lehvib peade kohal lipp, otsekui punase lainena üle tuhisedes ja aeg-ajalt palgeid silitades. Vennake naerab. Ta on oma praeguse olukorraga rahul, hästi rahul.

Ta on rahul sellegagi, et ta tõstetakse teise küti õlale. See on lipust kaugemal, kuid selle eest võib paremini näha. Siin ei kavatse keegi talle halba teha, niipalju on nüüd selge. Ja pealegi on Austra samas, tema ei lubaks. On väga meeldiv teadmine, et kuulud rongkäigu hulka ja sammud samuti kaasa nagu Austra ja need suured. Hoopis teine asi kui seista kõrval, kus sind tõugatakse ning lükatakse ja kust peaaegu midagi ei näe. Olles end tühjaks naernud, teeb ta nüüd tähtsa näo ja sirutab jalgu ratsaniku kombel võimalikult allapoole.

Austragi sammub algul reipalt ja vaimustusega. Vaimustusega selle üle, et temagi on rahva hulgas ja pealegi veel läti küttide keskel, lipu enda juures. Uhkena selle üle, et vennake käitub nõnda vapralt ja ei karda põrmugi. Nii läheb see kuni viaduktini. Ent seal algab ebatasane, auklik maantee suurte veeloikudega. Ta märkab, et jalad saavad märjaks ja lirtsuvad ebameeldivalt. Ainult kütid oma säärikutega võivad siit keskelt kõrvale vaatamata läbi minna. Need, kes kannavad poolsaapaid ja kingi, tungivad mõlemale poole äärde kõnniteedele ja laveerivad võimalust

mööda veel sealgi. Vennake tõstetakse maha ja aidatakse neid mõlemaid ka kõnniteele jõuda.

Siin on üsna raske käia. On selline tunglemine, et pole kuhugi pöörduda. Trügitakse aina edasi, lükatakse ning tõugatakse. Täiskasvanud ei lase neil vaadata ja selle vastu pole midagi teha, kui ka tahakski. Tohutu vool kannab siin iga üksikut käijat, seda pole võimalik vältida ega sellest keelduda. Austral endal pole vigagi, tema on igati kogenud ja oskab tähele panna. Kuid vennakesega on raskusi. Too võtab iga tõuget ning müksu isikliku solvamisena ja kõverdab huuli. Ja lõpuks peatub ta hoopis ja keeldub edasi minemast. Pärast sellist mugavat istumist tundub käimine talle üldse ebamugavana. Ja kui Austra tahab teda veenda ning oma nõusse meelitada, ajab ta huuled ähvardavalt torru ja valmistub nutma.

Pole midagi teha. Austra võtab vennakese sülle ja püüab tagasi trügida. See on raske ülesanne. Rahvast voolab ning voolab ilma otsa ja ääreta. Nagu oleks kuskil end valla murdnud kinnikülmanud järv, joostes nüüd tumeda voolusena kuivaks... Väikseid vastutulijaid ei pane keegi tähele. Ja kui mõni heidabki neile pilgu, siis on see kannatamatu ning pahur. Ja Austra tajub hästi, kui väär see on, et ainult nemad kahekesi lähevad kogu sellele tunglemisele vastu. Ta tunneb end süüdlasena ja pomiseb vabandades, kui keegi tugevamini müksab.

Vennakesel on säärane kummaline omadus. Toas on ta kergekene, siis on teda meeldiv tõsta ning kanda. Kuid seal ta ei taha ja sipleb vastu. Siin väljas kleebib ta külge nagu takjas. Ja on raske kui kivi. Ütle, mida tahad, kuid kaela ümbert ta kinni ei hoia. Laseb end lõdvaks nagu venivillem. Ja kui Austra tahab teda kuivemasse kohta maha panna, tõrgub ta käte ning jalgadega vastu. Ei ja ei! Ei taha enam sugugi oma jalgadel kõndida. Säherdust laiskvorsti pole veel nähtud.

Tüki maa pärast õnnestub Austral teda siiski veenda jalgu alla võtma. Ja siis püüab ta vennakest panna huvi tundma vastuvoolava rahvamurru, lippude ja muusika vastu. Kuid veli on kõike seda juba näinud, ja väikesed erinevused jätavad ta ükskõikseks. Ratsanikud teda veel pisut huvitavad, kuid sellestki pole mingit kasu. Sest siis ta peatub ja teda ei saa paigast, ent seejärel tükib ta jälle kohe ligi. Sülle, sülle! . . . Suurt trummigi silmitseb ta ainult viivuks. Austra ei suuda seda mõista: muidu meeldis ju see vennakesele kõige enam . . . Kuid veli ongi kõigest sellest kirevusest ning erutusest liiga väsinud — pahur ja unine . . . Austra märkab, et vennakese tusk ning väsimus nakatuvad temassegi. Ema märjad saapad on nii rasked, rasked . . .

Käed kipuvad valla ega taha enam hoida vennakese lõtvrasket kogu . . . Selg vajub küüru ja valutab . . .

Suured kindad on märjad ja libisevad alla. Paljad käsivarred tõmbuvad külmast punaseks. Pea ja selg aga on niisked. Ta hingab vaevaliselt. Milline pahandus, milline pahandus! . . . Talle tundub, et ta võiks asetada vennakese siiasamasse tänava äärde ja jättagi ta sinna. Ja poleks põrmugi kahju. Mis head siis Austral temast ongi? Kunagi polnud midagi head. Ainult tüliks ja raskuseks . . . Alati nagu rangid kaelas . . .

Tusaselt vaatab ta vennakesele näkku. Magama jäänud . . . Silmad kinni, pea rappub lõdvalt iga Austra sammu puhul. Selline väike ja võimetu . . . Ja äkki taipab Austra, kui halvasti ta nüüdsama mõtles. Ei iial elus jäta ta teda tänava äärde. Ta ei anna teda kellelegi!

Kui Austra viimaks pöördub Aleksandri tänavalt kodu poole, hakkab pisut parem. Selle kohutava sagimise järel näib siin kõik tühjana ning avarana. Nüüd pole enam kaugel . . . Ta tõstab oma koorma kõrgemale ja püüab astuda ühtlasemate sammudega — siis on kergem. Ent taas kerkib üles pilv rahe ja harvade raskete vihmatilkadega. Tuul paneb hinge kinni. Ta on sunnitud istuma ühele trepile — seljaga vastu tuult. Meeldiv, haruldaselt meeldiv on hetkeks puhata. Ta istub ja varjab vennakest tuule eest.

Kuid pärast seda tundub veel raskemana ning rõhuvamana. Kogu kõnnitee on märg sulavast rahest ja katustelt voolavast veest. Saapad loksuvad raskelt. Ja päike väljub vajuva pilve tagant ja särab kui pöörane. Raske . . . Austra tõttab tükikese maad pooljoostes, toetab siis jalad kuhugi trepiastmele ja tõmbab viivuks hinge. Ja jookseb siis jälle . . . Vennake magab. Temal on ükskõik, tehtagu mis tahes.

Väikeses põikuulitsas tormab järsku nende juurde vabrikandi suur koer. See pole kuri — ja kannab pealegi suukorvi. Kuid ta on pealetükkiv ning häbematu. Nuusutab esmalt teda, siis vennakest. Asjatult teeb Austra kurja näo ja hurjutab igati. Koer liputab saba, teeb ringi ja on jälle ees. Topib niiske koonu vastu tema kätt, hõõrub seda tugevasti ja ajab end lõpuks püsti. Ja mida enam Austra ärritub ja püüab teda tõrjuda, seda rohkem satub too hoogu ja muutub pealetükkivamaks. Surub Austra vastu seina ja põrnitseb vennakest ahnete, kavalate ning — Austra meelest — pilklike silmadega. Austra ei leia enam ainsatki pääseteed. Ta püüab mitte julgust kaotada, kuid tema tõrelemises kuuldub juba pisaraid.

Äkki märkab ta, et keegi on seisatanud päikese ette. Ja enne kui ta veel jõuab vaadata, kihutab tugev jalahoop koera minema.

Ja siis näeb ta kahvatut nägu enda oma lähedal ja aukuvajunud ning lahked, nii lahked silmad vaatavad talle ja vennakesele näkku. Ja siis suudeldakse teda ja vennakest . . . Võõras habe torgib Austra nägu, kuid suudlus on nii tuttav ja armas, et silmad täituvad pisaraist. Ja nii haaravad tuttavad jõulised käed tema ja vennakese ja tõstavad mõlemad kõrgele, päikesepaistesse . . . Kuldne sära ja punaste lippude kiirgus pimestavad neil silmi ja siis ei suuda Austra läbi pisarate enam midagi näha. Kuid ta ei tahagi enam midagi näha — mitte midagi . . .

Siis tunneb Austra, et ta jalad on jälle maas. Ainult seda — ja sedagi, et tal pole enam vennakest süles. Muud midagi ta enam ei mõista. Tundub, nagu oleks taas tulnud tuul ja kannab ning kannab teda . . .

Ta ise on tuul. Ta tormab ümber nurga ja otsekui pöörasena uksest sisse.

«Isa on kodus!» kisendab ta katkendlikult, ust sulgemata.

Siis näeb ta, kuidas ehmunud ja jõuetu ema tõuseb nagu mitte uskudes voodist ja vabastab näo rätikuist. Austral läheb meelest, et ta kandis kogu aja vennakest süles. Ta plaksutab käsi ja hüppab õhku, nii et ema tursunud saapad jätavad puhtale põrandale loike, nutab ning naerab ühteaegu ja hüüab lakkamatult:

«Isa on kodus! Isa on kodus!»

1918

NÕIAKÖÖGIS

Kuni sõjani töötas härra Altin väikese ametnikuna riigipanga vahetusosakonnas. Töö polnud just meeldiv — nagu iga teinegi töö —, kuid mitte ka liiga raske. Kella kümnest kolmeni. Palgaks sada kakskümmend kuus. Kui ära harjus, võis läbi ajada. Nagu iga muu tööga.

Härra Altinil oli Karliine tänaval väike maja. Endal oli kolmetoaline korter, peale selle oli kaks kahetoalist välja üüritud. Ühtes asus viieteistkümnenda aasta augustis küll intendantuuri nooremleitnant koos tentsiku ja kahe kirjutajaga . . . Kõik oli ausalt kinni makstud. Jäid ainult iga-aastased maksud. Kaheksa tuhat nelisada oli hoiukassas, kus ta ise oli liikmeks ja revidendiks. Hoiukassa evakueerus Petrogradi — ja härra Altinil oli palju muret oma raha pärast, mille saatus sõltus sõja ja sisepoliitika muudatustest.

Naine ja kaks last. Poiss õppis reaalkooli neljandas klassis ja tütar gümnaasiumi esimeses. Rohkem lapsi ei soovinud härra Altin ise ega tema abikaasa. Kõigile ebamugavustele vaatamata pidas härra Altin kinni kahelapse-süsteemist. Poja koolitab ta inseneriks — see oli kindel ning vääramatu kavatsus —, too pärib raha. Kui tütar kasvab ja abiellub, saab ta kaasavaraks maja. Muidugi pärast isa surma. Härra Altin pidas rangelt kinni patriarhaalsetest vaadetest ning korrast.

Kuni sõjani võis elada. Isegi kõige halvematel aastatel tuldi omadega läbi. Vähemalt korter ja küte olid enda käest. Palgast jätkus väljaminekuteks ning laste koolitamiseks. Nende kaheksa tuhande protsendid võis jätta sinnasamasse hoiukassasse. Kapital vähehaaval kasvas. Mustade päevade ja vanaduse kindlustamiseks. Elada võis. Korralikku, normaalset elu — ilma suuremate vapustuste, suuremate murede ja erutavate rõõmudeta. Härra Altinil oli käsil neljakümne esimene eluaasta. Mingit viga härra Altin endal ei teadnud, välja arvatud too jalg, kus mässas reuma, ja hingeldamine, mis tuli igatahes külmetamisest, kuigi arstid selle puhul lobisesid rasvumisest ning neerudest. Tal olid poolenisti terved — ees peaaegu täiesti terved — valged hambad, lühikeseks pügatud punakad juuksed, meelekohtadel veidi hõbedat, ülespoole keeratud lopsakad vurrud järsult kärbitud otstega

ja suurevõitu, lihaval ninal prillid, mis andsid tema näole peene, härrandliku, ebalätilise ilme. See meeldis härra Altinile enda juures kõige enam — ehkki ta muidu oli tõeline rahvuslane, õige lätlane. Ta tellis ajalehti «Jaunākās Zinas» ja «Dzimtenes Vēstnesis» ning ajakirja «Druva» ja küsis trammis piletit demonstratiivselt läti keeles. Pojal tuli kõigele vastumeelsusele vaatamata käia läti keele tunnis, kuid tütar õppis Ozol-Guyot' juures klaverimängu.

Poliitilisse ellu härra Altin end ei seganud. Kuid seepärast ei võinud veel ütelda, et see oli talle täiesti ükskõik. Juba tema kapitalikese saatus pani teda huvi tundma ka poliitika vastu. Ta elas kaasa nii oma rahva poliitilisele kui ka majanduselule. Polnud ainsatki kaaluvamat sündmust või juhtumit, mille üle ta poleks oma tuttavatega kodus või restoranis elavalt mõtteid vahetanud. Ta kuulus nende soliidsete elu- ja tööinimeste hulka, kes ei saa toetada ei paremat ega pahemat tiiba — nagu ka õieti keskkohtagi mitte. Sest kõigil neil on oma kiiduväärsed omadused, kuid samuti ka puudused ning ühekülgsused. Ühekülgsus — see on see peamine. Need inimesed ei astunud ühtegi parteisse, kuna need ainult lõhestavad rahvast ja auahned juhid kujunevad seal ainujuhtivateks. Kuid sellega pole veel öeldud, nagu oleksid need inimesed poliitiliseks eluks kõlbmatud. Kui oleks hädavajalik, kui oleks — ühe sõnaga, neile tundus, et nad suudaksid niisama hästi koosolekuid juhatada, kateedrile tõusta ja kõnesid pidada. Kuid nemad on selle jaoks liiga targad. Ja neil on ka liiga palju tõsisemat tööd. Seepärast säilitavad nad vabad käed ja õiguse kõigele kriitiliselt vaadata. Niihästi sellele; mis tuli paremalt ja vasakult poolt kui ka keskelt.

Nii elas härra Altin rahulikult kuni sõjani.

Kuid sõja algusega muutus kõik.

Kõigepealt ilmnes, et ka härra Altinit võidi tema neljakümnele aastale, valgele piletile ja kroonuametile vaatamata sõjaväeteenistusse kutsuda. See oli kõige üllatavam ja ebameeldivam, mida ta kunagi oli kogenud. Kõrgemad ametnikud jäid panka alles, kuid vähemaid ja keskmisi, kellede hulka kuulus härra Altin, võidi teenistusse kutsuda. Muidugi toetas härra Altin sõda kogu südamest ning hingest. Saksamaa tuli purustada. Tema oli esimeste hulgas, kes sõja algpäevadel kiskus patriootlikus ronglkäigus mütsi peast ja laulis: «Jumal, keisrit kaitse sa!» Ta rõõmustas teesklematult lätlaste lojaalsuse üle ja toetas kogu südamest ning hingest sellega — ja ainult sellega — saavutatavat uuendatud Lätit uuendatud Venemaal. Ta hakkas tänavanurgalt ostma «Riia Teatajat» ja luges erutatult, mis oli kirjutanud

Veinberg[1] sakslaste hirmutegudest okupeeritud piirkondades ja sellest, kuidas iga lätlase pühamaks kohustuseks on Kuramaalt põgeneda. Ta tundis pisaraid silmi tõusvat, lugedes Goldmani[2] kõnesid läti pataljonidest. Kaks korda läks ta Metsakalmistule küttide matustele ja tundis jällegi pisaraid silmi tõusvat — vaimustusest ning kummalisest õnnetundest, kui muusika mängis leinaviise ja pastor Berg ilusasti kõneles, kaunistades oma kõnet värssidega rahvalauludest. «Panin pea põllupeenrale . . .» Koju tulles ostis härra Altin äsjailmunud postkaarte läti küttidega ja Skalbe[3] «Pilte sõjast», mida ta naisele ette luges.

Kõik see oli hea ning õige. Sõdida oli vaja. Ja kui sõjas ühel või teisel tuli langeda, siis polnud sinna midagi parata. Härra Altin oli kõigega hästi rahul, eriti endaga ja oma patriootliku vaimustusega. Kuid et ka teda ennast võidi soldatiks võtta, see polnud enam õige asi.

See oli suur ebaõiglus. Teda! Härra Altinit! Kel oli nelikümmend üks eluaastat, valge pilet ja kroonu amet! Oma maja Karliine tänavas, kaheksa tuhat hoiukassas, naine ja kaks last . . . Ja reuma jalgades ja nõrk süda ja haiged neerud . . . Mis soldat nüüd temast! Kas polnud ta oma isa- ja sünnimaale niisama vajalik kui ükskõik milline soldat? Muidugi, polnud mõeldav, et selline haige inimene vastu võetaks, kuid kindel sellele ka ei võinud olla. Nüüd ju kõneldi hirmulugusid.

Kodus oli härra Altin tusane ning vaikne. Kuid seda jutukam restorani tagatoas, kus seltersipudelis ikka veel pakuti midagi kangematki. Enamikku tuttavaidki huvitas seesama teema. Peaaegu kõigil oli südamel sama mure. Kõik tunnetasid sama ebaõiglust. Uusi mobilisatsioone ja valitsuse korraldusi kritiseeriti karmilt. Tekkis uus jõuline opositsioon. Ja mida enam laual kasvas tühjade pudelite arv, seda tugevamaks muutus opositsioon laua ümber.

Kuid olud ega valitsuse väär suund ei muutunud selle opositsiooni tõttu põrmugi. Hoopis vastupidi, toimus asju, milledele härra Altin oli mõelnud ainult kõige süngema pessimismi hetkedel. Oli mõelnud võimalikult süngemini ning mornimalt, et siis võida endale jälle ütelda, et see tuleb närvilisusest, liialdatud ning ülemäära erutatud fantaasiast. Ent nüüd otsustas, et tõelisus võib ületada kõige elavamagi fantaasia.

Kõigepealt — äkki ja täiesti ootamatult evakueeriti pankade

[1] Fr. Veinberg — reaktsiooniline läti publitsist.
[2] J. Goldman — läti kodanluse esindaja Vene duumas.
[3] K. Skalbe — sümbolistlik läti kirjanik.

kohalejäänud osakonnad Sise-Venemaale. Saabus telegramm, ja kaks korda kahekümne nelja tunni jooksul tuli kõik valmis seada ning ära sõita. Neli viiendikku siiajäänud ametnikest vallandati — ja nende hulgas oli ka härra Altin. Ilma töö ja leivata — lausus ta laua ning seltersipudeli taga istudes surutud häälel, ja silmis särasid tal pisarad.

Ent see polnud veel kõik. Ka sellest teisest korterist kolis üürnik välja. Ja kuni see paar nädalat tühi seisis, juhtus kohale mingi sapööride üksus ja asus sinna elama. Härra Altini protestid ning selgitused ei lugenud midagi. Elasid aga edasi, ei maksnud üüri ega midagi. Lõhkusid ahju, kriimustasid põrandaid, kulutasid uksehinged läbi. Abikaasa sõimas kui pöörane. Härra Altin tõttas longates kõiksugu asutustesse. Miski ei aidanud.

Palka enam ei saanud. Majastki polnud enam sissetulekuid — ainult väljaminekuid. Ja elukallidus tõusis iga päevaga. Härra Altin läks rääkima oma hoiukassa kohalejäänud direktoritega. Kogu aeg nagu lubati, et osa hoiuseid võidakse välja maksta. Ent ilmnes, et loodetud kombinatsioon oli luhtunud. Riik ei andnud rublagi, ja hoiustajad ei saanud midagi. Hoiustajad — seda suutis härra Altin veel mõista. Kuid tema! Ent temagi ei saanud krossigi. Härra Altini südamesse jäi erakordne vaen valitsuse ja kibedus oma hoiukassa direktorite vastu. Igaveseks ajaks . . . Hingamine muutus üha raskemaks ning raskemaks.

Kuid seegi polnud veel kõik. Ühel mustal päeval ilmus korraldus, et härra Altini kategooria valgepiletimeestel tuleb ilmuda järelevaatusele. See andis härra Altinile lõpliku hoobi. Õhtuti ei suutnud ta magama jääda, unes piinasid teda ilged viirastused. Ja päeval nägi ta lahtiste silmadega koledaid sõjapilte. Hingamine muutus kaks korda raskemaks, jalg veelgi lonkavamaks. Härra Altin ei mõelnud enam sellele, et näib inetuna kõndida paksudes soojades viltides ja raskelt toetuda jämedale kepile. Keda ta aga kohtas, sellele jutustas ta oma vigadest ja ootas ahnelt kinnitust, et ega teda enam soldatiks ei võeta. Iga kord hakkas sellisest kinnitusest parem. Härra Altin lootis ka ise, et ei võeta, kuid kindel ei võinud ometi olla. Praegu ei võinud millelegi kindel olla. Tõde ja õigust polnud nüüd enam olemaski. Kõikjal omavoli ja ebainimlikkus . . . Härra Altin kõneles asjatundjatega ja astus mõningaid samme . . . Ja kui lõpuks tema valgel piletil seisis sinine pitsat märkusega, et ta on tunnistatud sõjaväeteenistuseks kõlbmatuks, siis oli ta kukkur samahästi kui tühi ja tema ise veel ühele heale tuttavale viiskümmend rubla võlgu . . . Rõõm sellisest tulemusest polnud kuigi pikk. Härra Altinit hakka-

sid jälle närima kahtlused, kas tema, tõeliselt haige inimene, polnud mitte ilmaaegu kulutanud ja võlgu teinud . . .

Veidi hiljem läks elu küll jälle kuidagi rööpasse. Hingamine muutus normaalseks. Lonkaminegi kadus peaaegu täiesti. Härra Altin kõndis jälle kergetes läikivates poolsaabastes, ülespoole keeratud, järsult lõigatud vurrudega. Hea tuttava abiga sai ta koha Semstvote ja Linnade Liidu osakonda. Ta muretses roheliste kantide ja toredate õlakutega mundri ja lasi end kogu perekonnaga kabinet-formaadis pildistada. Palgaks oli kakssada kuus — ja muud nipet-näpet tuli veel sinna juurde. Elada võis. Kuid kõik läbielatu oli jätnud härra Altini hinge põhja mõruda sette. Ta ei suutnud kogetud ebaõiglust ning rahutust unustada. Jah — ja siis hakkas taas ringlema tumedaid kuuldusi mingist komisjonist, kes revideerivat kõiki vabastamisi. Kuigi härra Altinil polnud kartmiseks mingit põhjust, ei võinud ju siiski teada. Vahel meel jälle muutus. Ja hiljem hakati rääkima liidu likvideerimisest. Õiget rahu ning kindlust nagunii polnud.

Kõigil neil peamistel ning veel paljudel muudel vähematel põhjustel toimus härra Altini maailmavaates ja poliitilistes veendumustes suur ümberkujunemine. Ebamääraselt üldiselt opositsioonilt läks ta üle kindlalt radikaalsele. Ta ei tundnud enam erilist vaimustust läti küttide ega sõja üle. Tagasihoidlikult, umbusklikult ning terava kriitikaga suhtus ta kõigisse valitsuse korraldustesse, ministrite ja sõjavägede ülemjuhatajate vahetamisse. Sõjalised saavutused ning kaotused, kogu vene sõjastrateegia ei leidnud tema silmis mingit armu. Ta kahtles avalikult ametlike telegrammide tõepärasuses ja teadis kõigi üksikasjadeni neid kuulujutte, mis seltskonnas valitsuse salajaste kavatsuste ning riigi sisemise olukorra kohta levisid. Torkava sarkasmiga kõneles ta toitlustamisalastest korratustest, põgenike varustamisest ja isegi oma liidu tegevusest. Ta läks koguni niikaugele, et loobus ajalehtedest «Jaunākās Ziņas» ja «Dzimtenes Vēstnesis» ja hakkas tellima ajalehte «Jaunais Vārds». Talle ei meeldinud ei selle lehe sisu ega kujundus, ta ei suutnud harjuda kummalise, tema meelest veidra pàberiga, kuid ometi lüges ja luges. Jonni pärast. Kättemaksuks. Opositsiooni pärast.

Revolutsioon ei üllatanud härra Altinit — samuti nagu see tema meelest kedagi ei üllatanud. Igaühel oli endal liiga palju muresid, et Petrogradi sündmused oleksid võinud eriti huvitada. Kuid ta pidas siiski vajalikuks pool tundi varem koju tulla, kuigi ta teadis, et naine ei tundnud selliste asjade vastu üldse huvi. Mantlit seljast võtmata astus ta tahapoole, olles tulekust pisut külmetunud, ja jutustas, kõneldes veidi elavamaks muutudes,

suurtest sündmustest. Ent kui naine ainult midagi vastu ümises ja pliidi üle kummardudes pajalt hoolega vahtu riisus, tundis ta end sügavalt puudutatuna, pöördus ning süütas. Esikus mantlit seljast võttes süütas härra Altin veel kord. Naise poliitilises harimatuses oli ta nüüd jäädavalt veendunud.

Pärast seda oli härra Altin kuidagi mõtlik ning vaikne. Mõnikord istus ta tundide kaupa, silmitsedes mingit kohta ajalehes. Revolutsioon, mis algul tundus nõnda lihtsana, mõistetavana ning lõpetatuna, venis vähehaaval pikale, laienes üha kaugemale ja omandas erakordselt keerulisi vorme. Kui Romanovid olid kukutatud ja ministrid uutega asendatud, siis näis kõik olevat tehtud ning lõpetatud. Las' valitseda see uus koalitsioonivalitsus, las' varustada elanikkonda toidu ja sõjaväge laskemoonaga. Vaenlane purustatakse, Asutav Kogu tuleb kokku ja kõik ülejäänugi saab korda. Härra Altinile oli ükskõik, kas vabariik või konstitutsiooniline monarhia. Kui ainult ei korduks vana ebaõiglus, kus üks saab kuus viissada, teine aga sama töö eest sada viiskümmend kuni kakssada... Ja nii oli see kõikjal. Kuhu jäi siis õiglus? Härra Altinile näis, et kõik peaksid mõtlema nagu tema. Ta ei suutnud ega suutnud mõista, millest kasvab ja kasvab see uus rahutus ning kibedus, mis püüab ümber lükata esimestel päevadel rajatut ja tõmmata kõike jälle mõttetusse keerisesse. Tal püsis meeles koosolek, millest ta oli ise osa võtnud. Mida enam ta sellele mõtles, seda vähem suutis ta seda mõista. Ja nagu tookord koosolekusaalist põgenedes, hakkas tal nüüdki pea jälle ringi käima.

Kontrrevolutsioon — nojah, seda võis veel kujutleda. Need, kes soojadelt võimupositsioonidelt välja tõrjuti, ei suutnud nõnda lihtsalt rahule jääda. Nende vastu tuli kasutada vahendeid. Ent miks neid, kes omasid monarhia ning vana režiimi kukutamisel peamisi teeneid, nüüd korraga endid loeti kontrrevolutsionäärideks ning kukutajateks? Vürst Lvov, Gutškov, Miljukov... Härra Altini süda muutus neid nimesid lugedes iga kord soojaks. Mis siis sellest, et vürst? Veel parem ning ilusam, et ka vürst! Miks siis selline pilkamine, usaldamatus ja vaen?

Sõjavägi — arusaadav. Soldatidki vajavad oma inimlikke vabadusi. Soldatilegi ei tohi keelata kodanikuõigusi. Kuid oma kord, oma määr ja piirid on siiski vajalikud. Mis armee see on, kus soldateid võidakse ülendada ohvitserideks ja teha, mida tahetakse.

Töölised — nende vastu pole sõnagi. Tööliste olukorda tuleb parandada. Selles mõttes oli härra Altin täielikult tööliste poolt. Kollektiivlepingud, tööarbitraaž, töötülisid lahendavad organid,

haiguskindlustus, üldine hääleõigus ... Kõigele sellele on neil vaieldamatud õigused. Salgamatult on töölistel revolutsioonis kõige suuremad teened. Neile pole vaja midagi kinkida, nemad võtavad ise ... Kuid kaheksatunnine tööpäev. Vene oludes! Kuid tööliste kontroll tööstusettevõtete üle, kontroll kapitalistide sissetulekute üle! Siis võib neil ju kerkida mõte kontrollida, kui palju tema, härra Altin, teenib ja kui palju ta oma majapidamises ning restoranis kulutab. Ja tööliste nõukogud — kõik võim nõukogudele! Kes on väljaspool neid, on kontrrevolutsionäärid! Ent siis tuleb nii välja, et tema, härra Altingi, on kontrrevolutsionäär. Mis kontrrevolutsionäär nüüd tema on! Selline absurdne mõte ajab ennastki naerma.

Härra Altin süvenes veel enam ajalehtedesse. Tõi neid koju kaks korda suurema paki ja luges ööd läbi. Sotsialistlikke ja kodanlikke. Luges sotsialistlikke kirjutusi ja talle näis kõik õige ning selge nagu päev. Üheski kohas polnud midagi vastu väita. Ent kui ta kodanliku ajalehe kätte võttis, nägi ta, et sellelgi oli õigus, ümberlükkamatu, vaieldamatu õigus. Ja see teine õigus erines esimesest diametraalselt. Ja oli nagu mõistetavam ning lähedasem. Ent seda ta ei söandanud tunnistada. Siis oleks temagi juba kontrrevolutsionäär... Mis kontrrevolutsionäär nüüd tema!

Härra Altinit piinasid sügavad kahtlused ning arusaamatused.

Esimesed revolutsioonilised pühad viisid ta viivuks välja mõttetust, talumatust kaosest. Seekord sai ta naisegi kodust välja. Lapsed — need olid juba hommikust saadik kolmel korral tänaval ja ei lakanud koju jõudes jutustamast, missugused sõjaväeosad mingit tänavat kaudu marssisid, mitu orkestrit mängib Troonipärija puiesteel, millisel kütiroodul on kõige ilusam lipp... Kui rongkäik algas, kadusid lapsed rahva hulka ja küllap nad läksid ühes linna servale. Härra Altin oma prouaga muidugi ei läinud. Nad seisid Aleksandri tänava nurgal rahvamurrus ja silmitsesid rongkäiku. Proua vahtis üles, kus aeg-ajalt mööda libises paks lume- ja rahepilv, ja muretses tütre kollaste kingade pärast. Härra Altinist olid sellised pisimured kaugel. Niiskunud ja käkrunud punane lindike rinnal, vaatas ta erutatult ning kaasakistult naeratades lõpmatut rongkäiku, jälgis mitmesuguseid mundreid, luges lippude pealkirju, kuulis orkestrit mängivat marseljeesi ning teisi revolutsioonilisi laule. Ja ta vahetas kõrvalseisjatega elavalt muljeid. Võhivõõrad inimesed tundusid omadena — kõik olid armsad, lähedased ning osavõtlikud.

See päev ei läinud härra Altinil kaua meelest.

Ent vähehaaval hajus see siiski. Kõik see oli ometi kuskil eemal, tänaval, väljaspool. See möödus ega pöördunud enam

kunagi tagasi. Kuid igapäevane elu oli alati ümberringi. Ja see muutus üha tormisemaks ning kirevamaks ja haaras härra Altini oma keerisesse kaasa. Taas hakkasid tal silmad virvendama.

Päevased sündmused, kõnelused, vestlused ja riiud, ajalehtede kirjutused — kõik see tiirles hommikust õhtuni läbisegi härra Altini teadvuses. Kõrge riiklik poliitika ja selle küsimused püsisid kaugemal väljaspool. Lähema ümbruse elu oma hoogsate sündmustega kiskus härra Altini nagu veepöörisesse. Ta keerles kaasa ega mõelnud enam sellele, kuidas kaldale jõuda, kindlale pinnale tugineda ja uuesti tasakaalu saavutada.

Viivitamatu rahu ilma anneksioonide ja kontributsioonideta . . . See oli ka härra Altini sooviks. Sellega läheneks tema sõjaväeteenistuse küsimus iseendast. Ja korteritestki saaks soldatid välja, ja ta võiks jälle võtta korralikku üüri. Ent mispärast siis see vaen ning lugupidamatus Kerenski, revolutsiooni parima kangelase vastu? Temalgi oli õigus, kui ta ei tahtnud liitlastega sidemeid katkestada ja üritas aktiivset vastupanu. Kas siis Kuramaa tuli tõesti loovutada võitluseta?? Kuhu jäi läti küttide varasem võitlusvalmidus, vaimustus ning kangelaslikkus? Ainult peod ja lõbustused. Miitingud ja resolutsioonid. Maanõukogu ja Maatameeste Nõukogu — igaveses, lakkamatus võitluses. Pooleterameeste ja rentnike küsimus . . . Tööliste Saadikute Nõukogu liialdatud bolševistliku suunaga . . . Talurahva Liit, sotsiaaldemokraadid, demokraadid, vabariiklased . . . Koosolekud, programmid ja resolutsioonid . . . Põgenike kongressid Riias, Petrogradis, Moskvas . . . Kooliõpetajate konverents Tartus, pastorite konverents Valmieras, ühistegelaste konverents Valgas.

Konfliktid agraarkomitees, lõhenemine bolševistlike ja rahvuslike kütiohvitseride vahel, bolševike ja menševike poleemika, linnavolikogude valimised, Maanõukogu valimised, mõisate konfiskeerimine, koolireform, uued kohtud, maatameeste streik Trikates, rätsepate streik, majateenijate ning kojameeste streik, pagarite streik, veevärgitööliste streik, linnaametnike streik . . . Ei otsa ega äärt. Kõik segunes ning mässus ülevaatetuks, käsitamatuks keeriseks.

Härra Altin tüdines iga päevaga järjest enam. Veel püüdis ta orienteeruda ja analüüsida. Ta otsis kobades kindlat pinda jalgade all, et jõuda vähemalt mingis üksikus küsimuseski selgusele. Ta loobus ajalehest «Jaunais Vārds» ja hakkas jälle lugema «Baltijas Vēstnesi». Ja ajuti näis, et ta tõepoolest leidis väljapääsu sellest soost. Ent mis täna tundus olevat kindlal alusel ning selge, see lõhkes homme seebimullina, ja jälle oli virvarr, viirastused ja udu. Ja nii ta enam ei püüdnudki otsida ega analüüsida. Läks

veekeerisesse kaasa ja mõtles ainult üht: mis sellest tuleb? Kuhu teda välja uhutakse? Luges taas kõiki ajalehti läbisegi ja tundis kummalist piinavat rõõmu selle üle, et aur ja pimedus suruvad üha koomale ja keeris pöörleb üha hoogsamini ning läbipääsmatumalt.

Zemstvote ja Linnade Liidus toimus streik streigi järel. Kord tõsteti üks, kord teine meister töökojast välja. Ühel ja teisel ametnikul tuli kohast loobuda. Kaks osakonda oli juba suletud. Veelgi pidevamalt kõneldi kogu liidu likvideerimisest. Härra Altini osakonnas esitasid töölised ultimaatumi, ja hommikul välja minnes polnud Altin kindel, kas ta õhtul jõuab koju tervete kontidega. Naine nägi igal öösel halba und, kuid päeval sõimas härra Altini ajalehti, poliitikat ja bolševikke. Härra Altin ei tohtinud sõimatagi. Tuli hoolt kanda, et teda ei peetaks kontrrevolutsionääriks. Ja seda ta tõeliselt polnudki. Radikaalne kodanik, võib-olla palju radikaalsem nendest, kes praegu teisi hüüdnimedega ristisid. Kodanik — jaa. Kuid kes nüüd polnud kodanik? Iga Venemaa elanik oli nüüd kodanik. Kodanik oli nüüd aunimeks. Näidaku ainult keegi temale kui kontrrevolutsionäärile! — Kõik oli korras, ometi muutus elu iga päevaga raskemaks. Söögiisu ja uni kadusid, härra Altin langes silmanähtavalt näost ära, muutus kõhnemaks ning hallimaks. Ja närvilisemaks. Iga tühiasi võis teda ärritada viimse piirini. Ta unustas end niivõrd, et virutas kord naise mahakukkunud kübara voodi alla. Niivõrd unustas ta end!

Lonkamine oli peaaegu üle läinud. Neerudelgi polnud viga. Ent süda — süda jäi aga iga päevaga nõrgemaks ning tundelisemaks. Kuidas see iga asja puhul kloppis! Tagus rinnakorvis rusikana. Ja pea! Seegi polnud parem. Alati rõskes udus. Nagu oleks ajusse asetatud mingi lahtihargnenud, sassiläinud lõngakera. Veerles ning veerles ja mähkis kogu aju, kogu pea ja härra Altini ühte kimpu.

Esialgu kavatses härra Altin astuda sotsiaaldemokraatlikku parteisse. Hiljem, kui hakati kõvasti kõnelema maal ja linnas asuvate omandite konfiskeerimisest, mõtles ta üksvahe aga üsna kindlasti vabariiklikule parteile. See oli tookord, kui ta vahetas ajalehe «Jaunais Vārds» «Baltijas Vēstnesi» vastu. Ent siis lõi ta kõigile parteidele käega: nagunii polnud ju võimalik aru saada, milline neist oli see kõige õigem ning parem. Kõik keerles ning pulbitses nagu keevas katlas. Millestki, mitte millestki ei suutnud aru saada. Kord võttis keegi tuttav ta juhuslikult kaasa demokraatliku partei lokaali. Too partei olevat see kõige õigem ja kõige avaram. Kõigil äärelinna majaomanikel vaja ühineda

demokraatlikku parteisse . . . Härra Altin maksis liikmemaksu ja sai kaardi. Kuid tänavale jõudes unustas ta kohe, et oli astunud demokraatlikku parteisse, unustas, et selline partei oli üldse olemas. Mida tema suudab meelde tuletada või välja mõtelda? Tema — väike, tilluke tangutera keevas katlas . . .

Inertsi tõttu ja üksnes väliste jõudude survel keerles ta pöörises kaasa, kuigi ta midagi ei mõistnud ja lõpuks ei katsunudki aru saada. Päeval luges ta ajalehti ja erutus, öösiti eksles nõiaköögis ning taolistes mõttetutes viirastustes. Seltsimeestest ja tuttavatest hakkas ta eemale hoidma. Kasvatas endale pikad juuksed ja istus toas puhastamata küünte ning sorgunud vurrudega. Naine algul tõreles, kuid jäi hiljem vaiksemaks ning mõtlikumaks. Silmitses meest mitu korda vargsi, tuli juurde ja katsus laupa. Kuumem oli — kuid mitte liiga palju . . . Naine raputas pead ja läks oma pliidi juurde.

Kui algasid linnavolikogu valimiskoosolekud ja agitatsioon, härra Altin korraks veel nagu elustus. Ta oli juba võõrdunud oma tundeid ning elamusi analüüsimast ja ei juurelnud, millest see elavus. Kahtlemata oli majaomaniku instinkt selleks peamiseks ajendiks, kuid sedagi ei tulnud talle pähe. Lugematuid kordi veendunud oma leiutamis- ja arusaamisvõime jõuetuses, ta enam ei katsunudki. Ainult mehaanilised välised erutused äratasid temas korraks veel püüdeid. Ta keerles pöörisega kaasa. Jõuetu tanguiva nõiakatlas.

Härra Altin läks kõigile miitingutele, millistest ta iganes kuulis. Gertrudi kiriku juurde, Laagri väljakule, Aleksandri turule, Lubaani tänavale, Romanovi tänavale . . . Alati ilmus ta esimeste hulgas, seisis kuulatades ning sõnakestki lausumata, ja viimasena lahkudes vaatas ta väsinud kõnelejale, nagu küsides, miks see ei ütelnud seda, mis härra Altinit segadusse viis ning vaevas. Keegi ei suutnud talle seda ütelda . . . Ta peatus igal tänavanurgal ja luges kümneid kordi kõiki kolmeteistkümmend valimisplakatit. Kodanikud, hääletage sotsialistide-revolutsionääride nimekirja poolt . . . Hääletage juudi rahvusliku nimekirja poolt . . . Vene rahvusliku nimekirja poolt . . . Hääletage nimekirjale number üks . . . Riia on hädaohus, üksnes rahvapartei suudab seda päästa . . . Härra Altin pühkis peoga üle lauba ning silmade ja ohkas raskelt. Ta võttis kõigilt pakkujailt vastu lehekesi üleskutsetega, kandis neid kimpudena ning pakkidena koju, luges ja luges — ühte ja sama. Luges, kuni kõigi kolmeteistkümne üleskutse erinev sisu valgus lahutamatult kokku ainsaks kõlavaks fraasiks, kauniks lubaduseks, hoiatavalt ähvardavaks manitsuseks revolutsioonilis-kontrrevolutsioonilises virvarris.

Valimisümbrik oli härra Altinil juba kodus. Ja ümbrikus valge sedel. Ta kirjutas sellele number kuus ja pistis tagasi ümbrikusse. Kuid siis luges ta ajalehest, et ilma punktita kuut võib ringi pöörata ja üheksaks lugeda! Altin proovis järele: üheksa mis üheksa! Ja kohe kujutles tema fantaasia, kuidas sel alusel harg-neb number kuue vastu terve vandenõu — valimisõiguse vastu, kodaniku südametunnistuse-vabaduse vastu, kõigi revolutsiooni saavutuste vastu . . . Ennäe, kus peitus reetmine, vägivald ning pettus! Mida kõik suutis üksainus punkt! Ainus punkt . . .

Ta pani punkti. Kuid see kukkus tüseda numbri kõrval välja nii peenikesena, et seda võidi mitte märgata ja ikkagi üheksaks lugeda. Ta sepitses suurema. Ent siis valgus tint laiali — ja määritud sedelid läksid kaotsi. Kas laialivalgumine oli määrimine? Ta ei teadnud ja murdis asjatult pead. Rebis kirjutatud sedeli lõhki ja läks hankima trükituid.

Saigi terve peotäie. Tema kollektsioonis leidusid nüüd kõik kolmeteistkümmend, mitmes eksemplaris. Ühes kõigi ebakahemõtteliste punktidega. Ent nüüd ta kõhkles, millist neist ümbrikusse pista. Asi seisis selles, et ta koju tulles nurgal veel kord luges sinna kleebitud üleskutseid. Ja meenus, et number üks järgneb number kuuele. Ent kui ta tahtis esimest sisse pista, mõtles ta, mida ütleks selle kohta kaheteistkümnes . . . Otsekui pime kobas ta nummerdatud sedelite vahel. Ta käed värisesid, laup kattus higiga . . . Kes suudaks siin otsustada . . .

Hommikul tõusis ta märjana nagu suplemast tulles. Öö läbi oli kummitanud. Ja kohe pärast tõusmist asetas ta ümbrikku number kuue. Riietusid naisega mõlemad ja läksid. Kuid enne väljumist jättis ta lastega südamlikult jumalaga ja vaatas veel lävelt tagasi. Nagu valmistuks ta mõnele kaugele teekonnale. Poeg tütrega naeratasid, peopesa suule surudes. Naine pööras tusaselt selja. Mehe veiderdamised olid teda kõrini tüüdanud.

Tänaval kippusid härra Altinile järsku peale kahtlused, kas ta tõesti pani ümbrikku number kuue. Ent võib olla, et üheksa? Ei, ei, kindel ei võinud ta olla. Ta mäletas kõike ainult nagu läbi udu. Aga kui tõepoolest kuus — miks siis kuus, aga mitte üheksa, kaksteistkümmend või üks? Algas jälle . . .

Härra Altin asetus koos abikaasaga rea lõppu. Ent poole tunni pärast ei olnud nad enam lõpul, vaid keskel, otse tungluses. Järjekord kasvas laviinina. Mürati, riieldi ja trügiti vahele. Ainult aegamööda nihkuti edasi.

Teispool tänavat upitusid kodanikud akendest välja ja vaatlesid valijaid. Aknalauale istunud habemik soldat lasi nööri külge seotud väikesel pulstunud pärdikul seinakarniisil hüpata ning

muldu hullata. Ühe köögi aknast särasid vaskkastrulid ja helevioletsete lilledega portselannõud. All oli tubakakaupluse aknale asetatud pikavarrelisi piipe ja inetute neegripiltidega sigarikaste. Trammivaguneid kihutas teraval kõlinal mööda. Autod vuhisesid . . .

Rindeleminevaid soldateid padrunikastidega . . . Sõitis mööda neli räbaldunud veovoorimeest pikkade roheliste malmvaatidega . . . Daamid otsisid kiiruga lõhnastatud taskurätte ja hoidsid nina all . . . Hakkas vihma tibama . . . Praginal kerkisid õhku mustad ning triibulised vihmavarjud . . . Terve vihmavarjude mets . . . Nagu seeneкübaraid kasvas järsku majaderivi lähistele . . . Ja selle kohal kummardusid avatud akendest välja naervad ning lobisevad poisid ja plikad . . .

Härra Altin nägi kõike. Isegi vähimad pisiasjad ei jäänud temast märkamata. Kuid kõik näis kummalisena ning võõrana. Nagu oleks tema kuskilt võõrast kandist siia eksinud. Kõik paistis nagu läbi suitsu ja udu. Ilma seose ja sisuta, tähenduse ning mõtteta . . . Härra Altinil lõdisesid tasakesi kõik liikmed. Ent mitte külmast. Sisemuses oli tal soe ja pea põles nagu tules.

Ta nihkus edasi ainult siis, kui naine tõmbas. Ta vaatas ettepoole, kus järjekord ümber nurga loogeldes kummaliselt murdus ja kadus. Kukkus nagu kaevu . . . Ta mõtles üht sügavat mõtet — talle tundus, et ta mõtleb ühtainsat mõtet. Tõeliselt keerles tal segasena läbi ajude ainult katkenud, ebaselgeid mõtteräbalaid.

Tema ümbrikus oli number kuus . . . Kuid võib-olla number üheksa, võib-olla number kaksteist . . . Rohkem ei suutnud ta enam midagi meenutada ega mõista. Tal oli tunne nagu inimesel, kellele usaldati midagi tähtsat ja kes unustas selle täitmata — unustas isegi, mida ta pidi tegema. Ja teab selgesti, et selle eest ähvardab karm karistus. Kas tal üldse midagi ümbrikus oli? Võib-olla oli see päris tühi . . . Tal jooksid judinad üle selja.

Üks hääl võis otsustada kogu valimiste tulemuse . . . Luges ta seda kuskilt seinalt või mõtles siinsamas välja? Ent see oli ükskõik. See püsis kustutamatult teadvuses. Ja see üks oli tema, härra Altini, hääl . . . Ja ta ei teadnud, miks ta hääletab, mille eest ta hääletab — ja kas tal ongi sedelikest ümbrikus . . . Homme tõstavad nad tema välja . . . Kontrrevolutsionäär. Ta arreteeritakse ja paigutatakse vanglasse . . . Juba nüüd oli selg üleni märg. Ta lõdises nii, et naine muutus tähelepanelikuks. Heitis talle tusase pilgu ja hoidus tõrelemast üksnes seetõttu, et ümberringi oli võõraid inimesi. Samas tõstis abikaasa pilgu kõrgemale, kus just härra Altini pea kohal uhkesti ehitud tütarlaps kum-

mardus lahtisel aknal üle lillepoti ja irvitas. Sellele vaadates näitas proua Altin pahameele pärast keelt.

Nüüd trügisid jälle kõik edasi. Proua Altin haaras mehe käe ja sikutas. Korra, teist korda — ent siis vaatas ja tõmbas kõvemini. Ei midagi — mees ei liigutanudki. Rahvahulk surus seljatagant peale, ent tema ei liigutanud. Nagu härg, keda lõa otsas tapale veetakse, ajas ta jalad vastu ja ei liikunud paigast. Ta põrnitses ühele punktile. Silmad olid tal kinni vajunud ja laubal jämedad higitilgad. Käed tõusid kummaliselt, kohmetult, ja pisut värisev sõrm osutas millelegi. Keegi teine ei märganud midagi ega suutnud mõista.

Kuid härra Altin ise nägi. Plakatit pealkirjaga: Riia on hädaohus . . . Kuid nüüd polnud see enam valge plakat sinise pliiatsikirjaga. Riia on hädaohus — hõõgus tema teadvuses tuliste tähtedega. Riia oli hädaohus, ja kõik see, mis Riias, ja esmajoones tema, härra Altin . . .

Surmahirmus otsis ta silmadega. Seal, nurga kõrval rivi hajus ja kõik vajusid sügavusse . . . Ka tema, härra Altin . . . Ta oli seal all, kohutavas kuristikus, ja väävli lõhn hakkas tal hinge kinni matma. Vajudes ning vaarudes heitis ta ringi palavikuliselt hõõguvaid pilke. Kahvatult säravad kastrulid helisesid . . . Helevioletsete elavate lilledega taldrikud lõid jalgu sirutades veidrat tantsu. Ja kuhu jalad astusid, sinna jäi suur punkt — algul ümmargune, kuid siis valgus see laiali kiirtena, mis tõmblesid, torkisid ning kobasid nagu ämblikud oma kidaliste jalgadega haarates . . .

Ainult seal, ühes kohas, avanes sügavikust väljapääs. Mitte väljapääs, vaid kummalisel neljakandilisel künkal haljendav puu, millest juba kinni hoidis naeratav, ehitud tütarlaps. Ainult seal oli pääsmine.

Ja siis toimus midagi päris ootamatut.

Härra Altin tõukas naise jõuliselt kõrvale, surus end vastu müüri ja püüdis seda mööda ronida üles lahtisele aknale. Ronida polnud võimalik, kuid ta lõi oma küüned halli, libedasse müüri, ja võis näha, kuidas ta kõigest väest katsus üles jõuda. Imelikult, kohutavalt häälitsedes kraapis ta müüri ja peksis jalgadega tühja õhku. Proua Altin püüdis teda nuttes ja riieldes asjatult tagasi hoida.

Valijaid möödus. Mõned naersid, teised kehitasid õlgu, mõni tegi, nagu ei näekski. Keegi ei mõistnud, et vaene härra Altin kaotas mõistuse.

1918

HEATEGIJA

Jean Morène, Etienne Piersoni klaasivabriku kütja, istus oma kõrge printsipaali ja tööandja Etienne Piersoni koridoris. Kõigi kuue aasta jooksul, mis ta kütjana töötas, polnud tal see kordagi õnnestunud. Esimest korda õnnestus see nüüd, mil ta oli töölt vallandatud. Seepärast tundis ta end kogu oma õnnetuse juures poolenisti õnnelikuna.

Kolmandat tundi istus ta tooliserval tühja pööratava riidevarna taga, millel rippus nüüd ainult üks pealtnäha kulunud daamikübar murdunud jaanalinnusulega. Tema jalgade ees seisid paar poriseid botikuid, mis tegid talle istumise veidi ebamugavaks: eemale nihutada ta neid ei julgenud ja jalgu nende üle välja sirutada paistis talle ebaviisakana. Kuid, nagu juba öeldud, ta tundis end pooleldi õnnelikuna, et oli jõudnud oma kõrgema ülemuse läve ette. Seda pidas ta igatahes heaks märgiks. Nii möödusid tal kaks tundi kähku. Kolmas hakkas küll aeglasemalt venima. Jean Morène võis selgesti kuulda seinakella löömist söögitoas — enne seda oli kell mänginud katkendi operetist «Frivoolne madam». Ta mõtles, kuidas ta muudel õhtutel heidab pärast kakaojoomist ja naisega tõrelemist kella kaheksa paiku voodisse. Seepärast oligi nüüd nii igav ja kippus nagu uni tulema.

Teener Pierre ja toatüdruk Josephine läksid mitu korda mööda — köögist ja teenijatetoast söögituppa. Nad peatusid iga kord ja kõnelesid lahkelt. Üldiselt ilma irooniata pilgus ja pilketa hääles. Sedagi pidas Jean Morène heaks tunnuseks. Tema asi pidi hästi õnnestuma.

Kolmandat puhku möödudes peatus Pierre ja jätkas juba paaril korral alustatud juttu.

«Ah teil on viis last?»

Jean Morène jätkas samuti poolel häälel jutustamist, kahepoolega ukse poole piiludes.

«Mul oli kuus. Kuid see kuues — Émile, minu kõige vanem — saadeti Alžeeriasse. Tema oli juba lapsest peale selline nõrga rinnaga . . .»

Ta katkestas, kuna ta jalg oli jälle botikuid puudutanud, ja vaatas Pierre'i poole. Jeani meelest oleks too küll võinud botikud kuhugi mujale asetada, mida ta ise ei julgenud teha.

Ent Pierre'il tuli mingi läikiv nõu söögituppa viia. Tema mitte ainult ei paigutanud botikuid ümber, vaid ei kuulanud pikemalt ka Jean Morène'i juttu. Ilmselt ei huvitanud see teda põrmugi. Ta ruttas samuti edasi kui esimesel ja teisel korral. Kuid Jean Morène, kes polnud isandate ning nende teenrite lahkusega just hellitatud, tundis end õnnelikuna isegi sellest vähesest tähelepanust.

Seejärel tuli välja Josephine, tõtates täis puuviljavaasiga samas suunas. Tõstes nõu kolmeharulise laelambi poole, lausus ta:

«Näete, kuidas need õunad läigivad. Ja need siin on virsikud. Meile tuleb igal hommikul lõunast värke kastitäis! . . . Kas teie olete ananassi söönud? . . . Kas teil siis kodus ka veel väikseid lapsi on? . . . Vuih, teie olete selle jaoks juba liiga vana . . . Jaa, jaa!»

Josephine vastas Pierre'ile, kes teda söögitoast tasakesi hüüdis. Siis kadus ka tema.

Jean Morène vahetas jalga. Istudes botikute taga poolviltu, hakkas tal vähe aja pärast vasak jalg kangeks jääma. Ta vaatas laes säravat kolmeharulist lampi ja pilgutas silmi. Need ei talunud enam liigset valgust ja jooksid vett.

Jean Morène kuivatas silmi oma punaruudulise taskurätiga. Pisut järele mõelnud, pühkis ta ka huuli, millede nurgad olid niiskeks jäänud. Nina tõmbas nuusutades õhku. Millest siin säärane lõhn? Puuviljast või tollest värskest, puhtalt rõivastatud tütarlapsest? Ta naeratas. Josephine kudrutas nagu tuvi oma madala maheda häälega, milles tundus nende puuviljade magusust ning mahlakust. Temaga oli raske kõnelda. Ta ei kuulanudki, rääkis ainult ise. Nagu tõeline naisterahvas kunagi, hüples ta seosetult ühelt kõneainelt teisele. Kuid ikkagi oli tema kudrutamisest ja naeratavatest silmadest aina rõõmu . . .

Ootamatult ja hoopis käratult avas Pierre ukse, mida Jean Morène polnud õieti märganudki ja millele ta sugugi ei mõelnud. Lükanud ukse pärani, jäi Pierre selle kõrvale seisma. Ta ei kutsunud ega isegi vaadanud siiapoole. Kuid Jean Morène taipas kohe, et temal tuleb nüüd minna. Ja järsku kerkis temas soov, et kui veel ei tulekski minna ja ta võiks veel siinsamas istuda. Etienne Piersoni oli ta ainult mõne korra eemalt näinud. Jean Morène tundis tema ees päris hirmu. Ta mõtles, kuidas ta oli alles nüüdsama naeratanud, ja see tundus talle sobimatu ning andestamatu ebaviisakusena. Ent selles polnud mitte tema süüdi, vaid Josephine . . .

See kõik jooksis tal hetkega segamini läbi pea. Ta tõusis jahmunult toolilt. Astunud ühele botikule, tõukas ta teist tahtmatult

jalaga. Ta köhatas minnes ja tardus sellest nii, et Pierre'il tuli teda suletava ukse abil sisse tõugata.
Tuba, kuhu teda tõugati, tundus valge koridori järele üsna hämarana. Tõsi, kuskil — talle näis, et õige kaugel — põles läbipaistmatu lamp roosa abažuuri all. Sealt ulatus kitsas valguseriba kuni ukseni ja vaikse kuldse veepinnana sädeles selles libe parkett. Jean Morène oma rasketes, naeltega löödud saabastes tundis end sel põrandal üpris ebakindlana ja jäi siiasamasse ukse juurde. Mõlema käega hoidis ta mütsi nii, nagu hoitakse habrast või ääreni täis nõud. Silmad jooksid tal jälle vett, kuid kuivatada ei saanud, sest ta pidi ju mütsi hoidma.
Siis kuulis ta nagu midagi kutse taolist ja astus lähemale. Tõtt öelda ei võinud seda astumiseks nimetada. Ta nihkus aeglaselt, kuna ta oli harjunud ainult keldri savipõranda, asfaldist kõnniteede ja vabriku tsementplaatidest põrandatega. Üks jalg oli tal teisest veidi lühem, nii oli ometi ebamugav klobistada absoluutselt vaikses toas.
«Istuge, Jean Morène.»
Ta kuulis palju peenemat ning nõrgemat häält kui oli Josephine'il. Ja ta laskus ühele madalale ning pehmele istmele, nii et põlveotsad tundusid talle peaaegu rinnani ulatuvat.
Istuda oli ebamugav. Ja vaikus kestis liiga kaua. Jean Morène tajus, kuidas tal laubale higi kerkis ja seejärel hakkas higistama ka selg. Kõigele lisaks libises veel müts käest ja kukkus põrandale. Selle järele kummardudes tundis ta, et vasak jalg hakkas jälle kangeks jääma, ja see ajas ta veel rohkem segi.
End taas kogudes märkas ta, et lambi abažuur oli rohkem tagasi lükatud. Ta nägi nõrka soonilist kätt punase kiviga sõrmusega nimetissõrmes. Valgusejuga muutus laiemaks ning heledamaks. See paistiski Jean Morène'ile otse silmi, nii et need hakkasid jälle vett jooksma. Kuid ruuduline taskurätt oli pesemata ning rebenenud äärtega — ta ei söandanud seda välja võtta ja pühkida. Ta katsus pealetükkivat niiskust tõrjuda pilgutamisega.
Siis silmitses ta härra Etienne Piersoni pead. Kuivetunud nägu lühikeseks kärbitud tumedate vurrudega. Kaks voldikest poolkaares suunurkadest allapoole. Terve pundar peeneid kortsukesi välimistes silmanurkades. Laup oli sile ja näis ülemäära kõrgena, kuna ei võinud aru saada, kus see lõppes ja kus algas siledaks raseeritud lagipea. Sellelt pealaelt oli ära aetud viimne kui juuksekarv.
Härra Piersoni silmad püsisid veel raamatus. Nüüd sirutas ta pilku heitmata sama käe, võttis laualt elevandiluust paberinoa, pani raamatu vahele ja sulges selle. Siis tõusis ta peaaegu istuli

sügavas nahktoolis, kus ta senini oli pooleldi lebanud. Pehmetes kingades jalgu ta küll ei võtnud polsterdatud järilt.
Jean Morène'i haigeid silmi torkis läikiv nõelapea härra Piersoni kravatil. Ta köhatas ja pööras mütsi nokaga ülespoole.
Härra Pierson suunas oma lahked pruunid silmad temale.
«Teie olete Jean Morène? Teie töötasite minu vabrikus ahjude juures? Lamasite kaks nädalat voodis ja siis teid vallandati? See oli kolme päeva eest? Miks teie kohe minu juurde ei tulnud? Käisite meistri, inspektori ja juhataja juures? Seda oleksite võinud endale säästa. Kui vallandamine toimus arsti otsusel, siis on teil ainult minu endaga tegemist. Teil oli vaja otsekohe minu poole pöörduda.»
«Tänan, härra . . .» pomises Jean Morène, jahmudes veel enam. Kuid südame ümber püsis tal pehme ning hea. Siin ei paistnudki härra Pierson nii väärikana ning kardetavana kui eemalt vabriku õues. Päris lahke härra. Lahkem veel kui meister Arras — hoopis kõnelemata inspektorist. Jean Morène armus temasse esimesest lausest alates.
Ent härra Pierson ei vaadanudki Jean Morène'i poole. Ka ei kuulanud ta, mida too ütles. Ta hõljutas oma saledate sooniliste käte vahel raamatut elevandiluust paberinoaga ja, nagu näis, kuulas ainult iseenda häält. Ta omas peent meloodilist häält ja kõneles väikeste ettekavatsetud pausidega, rangelt silmas pidades vahemärke ja väljendusi kaunilt siludes. Kõige sellega polnud Jean Morène tööliste, kojameeste, käsitööliste ja pudukaubitsejate seltskonnas harjunud. Tal oli raske härra Piersoni mõttekäike jälgida. Ja mida pinevamalt ta kuulas, seda vähem suutis ta mõista. Kuid talle meeldis meloodiline kõne ja sõbralik toon. Ta oli nüüd kindlalt veendunud, et ta polnud asjata tulnud. Ta kahetses ainult, et ta oli kolm päeva palunud neid alamaid isandaid.
Härra Pierson jätkas, nagu öeldud, silitades raamatu kooldunud nurki.
«Ma tean, teie olete veendunud, et ma võtan teid jälle tööle. Teie olete kuuesaja viiekümne seitsmes nende kaheteistkümne aasta jooksul, mil mina olen vabriku omanikuks. Kuussada viiskümmend kuus istus enne teid selsamal toolil.»
Härra Pierson tegi parema käega kerge liigutuse ja naeratas.
«Kui teie vaataksite enda jalgade ette, siis näeksite, et sinna on parketiruudusse auk hõõrutud. Teie rautate oma saapaid selliste naeltega, nagu tuleks teil kõndida ainult jääd mööda . . . Ma ütlen teile avalikult, Jean Morène, teie olete väga viisakas. Nii mõnigi enne teid ei istunud nõnda viisakalt. Mõni isegi . . . Sää-

rastel juhtudel ma vajutan — te näete — vaat', siin sellele nupule lauanurgal, ja siis tuleb Pierre... Kuid teiega võib kõnelda. Ma loodan, et teie mõistate, mida ma teile ütlen. Vähemalt püüate mõista. Eks ole, Jean Morène?»

«Ja muidugi, härra...»

Härra Pierson oli nüüd raamatu ära pannud. Ta võttis merikarbile kinnitatud kuldsest rennikesest pooleli suitsetatud sigari ja tõmbas huultega. Ei suitsenud. Oli kustunud. Kuid härra Pierson ei otsinud tikke. Pani sigari tagasi. Tal oli kas laiskusehetk või tundis temagi huvi kõnelemisvõimaluse vastu. Ta asetas käed üle sissevajunud kõhu ja hõõrus pikkamisi ning mõnulevalt pöidlaid üksteise vastu. Jean Morène silmitses pärlmutrist tuhatoosi, mis sillerdas kord valkjas, kord sinakas-rohelises, kord kahvaturoosas säras.

«Ah, teile meeldib see tühine asjake! Selle tõi mulle mu kaptenist sõber India saartelt, ja minu juveliir andis sellele säärase kuju, nagu seda nüüd võite näha. Tema on sellistes asjades meister.»

Ja ta lükkas merikarbi Jean Morène'ile lähemale.

«Kuhu me siis jäime, mu sõber? Ah jaa — statistika juurde. Jaa, näete, teie olete kuuesaja viiekümne seitsmes. Ja ma kinnitan teile, nende kuuesaja viiekümne kuue hulgas polnud ainsatki, kes poleks uskunud, et ma võtan tema tööle tagasi. Ma ei tea, miks minu töölised tunnevad minu vastu säärast usaldust. Kuid seda nad tunnevad. Absoluutselt. Noh, küllap vist mitte põhjusetult.»

Härra Pierson keerutas pöidlaid hästi kähku.

«Ainult et nad pettusid oma lootustes, samuti nagu nüüd pettute teiegi. Ma ei võtnud tagasi mitte ainsatki, keda vabriku administratsioon — arst endastmõistetavalt kaasa arvatud — töölt vallandas. Teie mõistate, Jean Morène, mitte ühtki.»

«Jah, härra.»

Merikarp säras nii ennenähtamatult valevana, et oleks tahtnud sõrmega katsuda, kas see on ka lumena jahe. Jean Morène ei suutnud sellelt silmi pöörata.

«Teie muidugi eksite, nähes mind harva ja mõeldes, et vabrikus sünnib midagi ilma minu teadmata. Kuid ma kinnitan teile, et ka mitte kõige pisemat asja. Teie näete seda kullatud kaantevirna väikesel riiulil? Seal on mul üksikasjalikud ülevaated ning andmed. Igal õhtul kuulan ma ära viis eriettekannet — masinainsenerilt, keemiainsenerilt, ahjude inspektorilt, tööinspektorilt ja juhatajalt. Ega teie ei kahtle selles, et ma seda teen, Jean Morène?»

«Ei, härra.»

«Noh, näete. Ma seisan tihti akna juures, kui teie hommikuti tööle tulete ja õhtul koju lähete. Sellest kabinetiaknast võib kõike imehästi jälgida. Tunnen teid kõiki nime järele ja paljusid ka isiklikult. Olen üksikasjaliselt informeeritud teie elust, perekondlikest oludest ja parteilisest kuuluvusest ning tegevusest. Oo, ma tunnen hästi kõiki eestvedajaid igas osakonnas. Partei agitaatoreid ja ametiühingute fanaatikuid — kõiki kuni viimseni. Veel enam. Ma tean, millise mulje minu töölistele jätavad omavalitsuste ja parlamendi valimiste tulemused, valitsusekriis ja uus sõjaväeteenistuse seadus, prefektuuri sammud kuritegeliku propaganda vastu ja sotsialistide liidri viimane suur kõne... Kuid teie kohta see ei käi, Jean Morène. Teie pole sotsialist. Ja ametiühingusse ei astunud te lihtsa praktilise arvestuse tõttu. Seepärast kõnelgem parem teist. Teist ja minust. Ma loodan, me mõistame teineteist suurepäraselt.

Ma tean, mida te tahate öelda. Kui teie poleks nii häbelik, oleksite mulle juba kolm korda lausunud: kui mitte ahjude juures, siis andke mulle tööd laos või pakkimisosakonnas. Pange mind vooritööliste või süvevedajate hulka. Ma olen seda juba sama palju kordi kuulnud ja sama palju kordi vastanud: ei. Teile, kes te olete tööta jäänud, näib, et teie võite teha igasugust tööd. Ent see on eksitus, mu sõber. Meie, kes me tööd anname, teame hästi, mida tähendab elukutse ja sissetöötamine. Päevas viis santiimi rohkem või vähem välja töötada — sellest sõltuvad miljonid, mida meie teenime, kuid mida me võime ka käest ära mängida.

Ja siis on veel teine asi. Kui tööline — nagu käesoleval juhul teie, Jean Morène — kaotab kuuendiku oma nägemisest või muudest võimetest, kes garanteerib siis, et ta ei kaota veel üht kuuendikku ja poole aasta pärast veel üht. Neid kroonilisi haigusi pole võimalik ette arvestada — ütles mulle alles täna õhtul vabriku arst, ja teda võib sellistes asjades usaldada. Ja mida vabriku eelarves tähendab üks tööjõu kaotanud tööline, seda te mõistate, Jean Morène.»

Jean Morène nagu võpatus, kuuldes lausutavat oma nime. Ta oli meloodilisest kõnest suigutatud ja toredatest esemetest lummatud, kuid hakkas nüüd ärkama. Temas kerkis nagu aimus, et tema asi ei liigu heas suunas. Ent see kõik tundus ainult sellise tahtmatu vastukajana, tähtsusetu episoodina. Siin oli ometi nii soe ja hea. Miks see kunagi peaks teisiti olema?

Tuhatoos helkles nii vaevutajutavalt sinirohelisena, et tundus, ta võiks seda öö läbi vaadelda.

Härra Pierson jätkas, olles vähekese pea langetanud, melanhoolsed lahked silmad suunatud tindipoti kristallkaanele.

«Lubage, mu sõber, et ma kõnelen teie eest. Ma näen, teie olete häbelik. Te pole harjunud kõnelema ja ei suuda väljendada seda, mida tahaksite. Kuid oma mõtteid te mõtlete — seda tean ma kogemustest. Kuussada viiskümmend kuus arsti otsuse põhjal — te mõistate, et see on piisav arv selleks, et tutvuda teie psühholoogiaga. Peale selle ka teie loogikaga. Ühesugune töö ühetaolistes tingimustes kujundas teis ühesuguse tundelaadi ning ühesuguse mõttekäigu. Nagu need enne teid, tahate teiegi ähvardada teie ametiühingu-organisatsiooni vahelesegamisega, kõiksuguste protestide ja kohtuga, lõppude lõpuks võib-olla isegi streigiga. Ent teil ei tarvitseks olla nii naiivne ega arvata, nagu poleks ma kõike seda juba ette arvestanud. Kõnelused ametiühingu esindajatega on mul muidugi vältimatud. Ma ei ütle, et nendega oleks nii mugav kõnelda kui teiega. Kuid sinna pole midagi parata. Ka kapitalisti tee ei kulge ainult roose mööda. Ent lõppeks tuleme toime nendegagi. Oma ühingus olete teie üks neist tuhandeist märgatamatuist, nähtamatuist, kelle pärast ühing ei riskeeri suurt lärmi tõsta. Ja liiatigi on mul alati käepärast kümme ümberlükkamatut põhjust, mille vastu nad on võimetud. Õnneks elame me veel neetud kapitalistlikus ühiskonnas, kus kapitalistidelgi on seadusega ette nähtud omad õigused ja kus niinimetatud ekspluataatoritelgi on veel võimalik elada. Võib-olla satuvad vahel nemadki tillukesse konflikti oma südametunnistusega, kuid sinna pole midagi teha. Need on säärased väikesed episoodid tolles suures kapitali ja töö vahelises konfliktis, mis ei sõltu meie heast tahtest ja milles me pole süüdi. Teil pole ju selle vastu midagi ette tuua, Jean Morène?»

«Ei, härra...»

Jean Morène vaatas nüüd härra Piersoni langetatud silmalaugudele ja peenelt kujundatud huultele, millede üle nii kergelt voolas kaunikõlaline kõne.

Härra Pierson asetas jalad risti.

«See oleks nii öelda asja faktiline, loogiline külg. Asjalikus keeles väljendatult: teie katsetate esmalt ettepanekute ning ähvardustega. Ja kui need ei aita — ja aidata ei suuda nad kunagi —, lähete te üle palumisele. Peab möönma, et see on loo ebameeldivamaks küljeks. Mõnikord võib see osutuda isegi üsna ebameeldivaks. Haige naine, paar-kolm väikest last, juhtub, et isegi neli, vanemad... imetlemisväärselt vastupidav elu on neil vanadel tööinimestel. Ütlen teile avalikult, need on argumendid, mida on

kõige raskem ümber lükata. Nii uskumatult kui see kõlabki, ka kapitalistidel ja ekspluataatoritel on süda rinnas...»

Langetatud silmalaud värisesid. Poolkaares kortsud suunurkades tõmbusid märksa kõveramaks. Häälde tekkis otsekui niiske kõrvalheli.

«Ka kapitalistidel ja ekspluataatoritel võib olla oma perekond, naine, lapsed ja vanemad... Hõlpsasti mõistetava analoogia tõttu liigutab ning isegi vapustab neidki teiste inimeste õnnetus.»

Seegi tunnetevoolu järk oli möödas. Härra Pierson nihutas oma jalad järilt alla... Käed lebasid toolileenidel. Ta tõstis pilgu väikesele carrara marmorist kujukesele — raudkiivriga varustatud naisele linnuga käes. Kujuke oli kirjutuslaua riiulil paigutatud vanale pruunile nahka köidetud raamatule. Ja koos muudetud asendiga kaotas Piersoni nägu kohe oma melanhoolse mõtlikkuse ning kogu pehmuse. Silmad vaatasid kalgilt ja huuled pigistusid kõvemini kokku.

Söögitoa kell mängis jälle katkendi «Frivoolsest madamist». Härra Pierson ja Jean Morène kuulasid mõlemad. Teadmata miks, erutas viimast see kriiskav, kergelt kelmikas muusika. Mäng kestis kaua. Ei jõudnud kuidagi ära oodata, millal lööb. Ja kui lõi, meenus Jean Morène'ile taas, et ta peaks juba ammugi voodis olema, — et koju on ligemale tunni tee, et Seine'i sildade all on nüüd sügavad ning mustad varjud, et suure suletud kullassepaäri vastas istub igal õhtul kõnnitee ääres kõhn, kurnatud kassipoeg ja näub just nagu mõni inetu, aukuvajunud ninaasemega kerjuseit... Kõik eksleväd, seoseta mõtted, milledel polnud midagi ühist sellega, millest härra Pierson siin kogu aja kõneles.

Härra Pierson alustas taas tugevamini, ühtlasi kindlamini ning innukamalt.

«Nii, mu sõber. Meie kuulume kahte vaenulikku klassi, — ja seda pole meil vaja teineteise eest peita. Avameelsus on parim tee mõistmisele. Meie kahekesi pole selles süüdi, et maailmas püsivad kapitalism ja ekspluateerimine, kodanlus ja proletariaat, tees ja antitees ja klasside vastuolu. Meie mõlema võimuses ei seisa ka seda muuta, mis on majandusliku arenemise käigus loomulikult välja kasvanud, samuti nagu me ei suuda peatada päikese teekonda või vältida kuuvarjutust. Just nii, mu sõber: kuuvarjutust. Tahes-tahtmatult oleme me suure sotsiaalse progressi kaastöölisteks ning edasiviijateks. Meie mõlemad, Jean Morène, teie ja mina. Ma peaaegu lubaksin endale formuleerida: mina ja teie. Vaatamata sellele, et teie olete proletaarlane ja mina kapitalist, et teil pole praegu midagi muud kui teie viiskümmend kaheksa aastat ja poolpimedad silmad. Ent selle eest kuulub teile

kogu tulevik, seevastu oman mina praegu miljoneid, kuid olen selle eest määratud paratamatule degenereerumisele ning hävingule. Ja kui me teeme kokkuvõtte kõigest, mida siin omavahel kõnelesime, siis võime me minu arvates jõuda järeldusele, mis rahuldab meid mõlemaid.

Teie, mu sõber, räägite vähe. See tuleb sellest, et olete vales kohas häbelik. Kuid mulle tundub, et ma väljendasin kõik, mida teie mõtlete, — mida teie kahtlematult ütleksite, kui oleksite harjunud sellistel teemadel kõnelema.

Niisiis on meie tänaõhtuse vestluse dialektiline käik umbes järgmine: teie esmalt protestisite enda vallandamise vastu. Teie ähvardasite oma ametiühingu ja selle juhtidega, kohtuga ja lõppude lõpuks vihjasite streigile ning muudele võimalustele, isiklikku kallaletungi kaasa arvates. Ühe sõnaga — teie püüdsite mind hirmutada. Kuid mind ei saa kartma ajada, minu poolt on vabariigi seadused, kümme vaieldamatut põhjust ja prefektuur. Siis püüdsite mind liigutada, jutustades enda jõuetusest ja võimetusest leida muud tööd, oma haigest naisest, väetitest lastest ja hoolealustest vanematest. Ent kõige sellega olen ma nõnda harjunud kui pärastlõunase sigariga, kaardipartiiga klubis või ükskõik millise igapäevase sündmusega. Ja siis teie lõppeks koputasite mu südametunnistusele, kollitades mind ohuga, mis langeb kogu mu klassile — nagu veevood, mis uhkavad kurnatud ning näljale loovutatud tööliste vihavaenu ja kättemaksu miljonitest allikatest. Ja sellele viimasele väitele olen ma teile alles vastuse võlgu. Kuid see on ühtlasi ka tolleks järelduseks, millele olen juba vihjanud ja mis — olen selles veendunud — rahuldab meid mõlemaid.

Sest eksisteerib ainult üks tõde — ja ainult üks tee sellele. Sotsialismi tõde, mida arenenumad teie hulgast mõistavad ning tunnustavad ja sellised, nagu teie, hämaralt aimavad. Isegi päris pimedad aimavad, et päike paistab ja kuhupoole ta paistab. Seda ütlen mina, kapitalist ja ekspluataator, sest meie ei tarvitse sugugi olla nõnda juhmid ja ühiskondlikult tumedad, nagu teie juhid seda sageli kujutavad. Ma võin seda eriti enda kohta kinnitada. Teie võib-olla juba aimasite minu liignimest, et olen oma perekonna vanade kirjade järele pisut sugulane teie «geniaalse õpetajaga», seepärast mõistan ma teda üpris hästi. Meil — ma kõnelen jällegi meie klassi nimel — pole enam vaja hoiduda selle ainsa suure tõe eest, sest meiegi teenime seda ja viime seda samuti edasi nagu teie.

Kuid — vastate teie — kuhu jäävad siis eri klasside huvid ja neist võrsunud erinev ideoloogia? Ah, mu sõber! Meie — kuid

eriti teie — kasutame nii sageli selle ideoloogia nimetust, nagu unustades selle sügavama sisu ja haarates ainult välist külge, koort, tühja kõla. Ent meil tuleb küünitada tuuma järele, mu sõber — alati üksnes tuuma järele! Ja selles peitub mitte ainult teie, vaid ka meie olemasolu, töö ja moraali õigustus.

Me kuuleme nii tihti: teie olete vägivallatsejad, te olete aplad kui hüäänid ja kiskjad nagu näljased hundid. Teie olete südametud. Te istute autodes ja sõidate üle meie luude. Teie kümblete meie higis nagu soojas vannis. Hüva, hüva, mu sõber. Ma ei vaidle silmaga nähtavate liialduste ja jõhkrate ülesoolamiste vastu. Need on teile vältimatud oma kibeduse leevendamiseks ja petlikuks eneserahustamiseks. Olgu nii. Sellised me peaksimegi tõeliselt olema. Kuid säärased suudavad meie hulgast olla üksnes selgeminimõtlevad ja loomult julgemad. Suures enamikus oleme me liiga pehmekoorelised, entusiastlikud ja tundelised — proletariaadi vabanemispüüete ja kogu inimkonna tuleviku kahjuks.

Mida siis muud tähendab eraviisiline halesüdamlikkus, filantroopia ja nendetaolised tunnetepuhangud? Mõni piisk kuumadele kividele. Poolpõlenud sigarijupp, mille ma merre viskan ja millest kinni haarates ükski uppuja ei suuda kaldale ujuda. Ja kui moodne humanism praegu kardetavalt kasvab, siis on see sotsiaalne ja moraalne haigus, mille vastu võitlemine on esmajoones ning kõige rohkem teie kohuseks. Sest kõige enam ohustab see teie huvisid ja tulevikuperspektiive.

Sest mida on kogu töölisliikumine kõigi oma majanduslike ja poliitiliste organisatsioonidega, kõigi grandioosse massiliikumise sajasuguste vormidega? Vastusurve kapitalistide survele, kapitali ikkele, nagu tavaliselt öeldakse teie räpases žargoonis. Mida rängem surve, seda jõulisemaks osutub vastusurve. Kõik halesüdamlikkus ja humanism on ju ainult teadlik või teadmatu leevendamiskatse, proletaarse liikumise desorganiseerimine, pettus ning reetmine. Seda harrastavad argpüksid ja kartlikud. Ja peamiselt need, kes ei usu sotsiaalsesse progressi ja maailma ümberkujundamisse uutel alustel. Mida halvem, seda parem — olevat öelnud üks teie juhte. Ma kindlasti ei tea, kas ta seda ütles. Ent oleks üpris kahju, kui ta poleks seda öelnud. Sest selles probleemis peitub kogu sotsiaalse probleemi võti. Võtame kas või teid ennast, Jean Morène. Teie olete oma ametiühingu liige, kuid mida tähendate teie ühingule või ühing teile? Alati olete te lootnud oma käe peal läbi lüüa. Solidaarsustunnet pole teil isegi viie santiimi eest. Streikide puhul olete te rohkem kui kord etendanud kahepaikse osa. Minu meistrid teavad teist paljugi. Seepärast, et teil oli ka

nõnda võimalik kuidagi kapitali survest hoiduda. Ja mida te nüüd sellest saite? Teie? Kuid kaaluge ometi oma olukorda ja ütelge, kas mul pole õigus. Teil tuleb endal esimesena tunnistada, et olete oma elu ära raisanud. Vana ja vaene ja poolpime, ja siit lähete te töötuna tänavale. Ja ainus, milleks te veel võiksite kõlvata — see on olla õpetuseks oma pojale, et ta ei kõnniks teie poolt ette tallatud teed.»

Härra Pierson suunas pilgu sinna, kus tal lauanurgal seisis portselanist numbrilaua ja kuldsete osutitega rokokoo stiilis kell. Oli veel kaks minutit aega. Härra Pierson tõusis, toetudes mõlema peene soonilise käega laua servale.

«Nii, mu sõber. Olen rõõmus, et te tulite ja me võisime pisut lobiseda. See on tingimata vajalik, et kaks inimest kahest vaenulikust klassist ning vastukäivate huvidega teineteist mõistaksid. Ma olen rõõmus, et me teineteist täiesti mõistsime. Nüüd mõistate teie, kuid saabub aeg — ja ma olen veendunud, et seda ei tule kaua oodata —, mil kõik mõistavad, kes on teie õiged heategijad. Jumalaga, mu sõber!»

Härra Pierson noogutas pead. Ta vaatas Jean Morène'ile ja võttis tema pilku jälgides tuhatoosi rennikesest sigari.

«Aa, teie seda... Palun!»

Ulatades talle sigari, pistis ta selle Jean Morène'ile oma käega suhu. Otsis siis taskust hõbekattega tikutoosi, mille kaanel oli kellegi daami pilt. Peatus niiske pilguga hetkeks sellel. Tõmbas siis tuld ja pani tiku sigariotsa juurde.

«Tõmmake tugevamini. Nii. Nüüd on korras. Hüvasti, mu sõber. Ja tervitage oma naist.»

Härra Piersoni polnud enam toas, kui Jean Morène toibus. Pärlmutri roosakas helk virvendas tal kogu aja silmis. Sellest ja kummalisest sisemisest erutusest hakkasid need jälle nõnda vett jooksma, et ta ei suutnud midagi näha.

Pierre seisis juba pärani avatud uksel ja vaatas oodates.

Jean Morène ei mõistnud midagi. Peas keerles tal sogane virvarr. Kõrvus kõlas veel meloodilise kõne muusika. Kobades taskus rätiku järele, pomises ta hea õnne peale:

«Tänan, härra!»

1922

SISUKORD

««Loomingu» Raamatukogus» seni ilmunud:

Nr. 1. **Pentti Haanpää. ELU SUURELT MAANTEELT.** Soome keelest tõlkinud V. Kabur.
Nr. 2. **William Jacobs. SÄRAVAD SULED.** Inglise keelest tõlkinud E. Roks.
Nr. 3. **Friedebert Tuglas. ÜHE NORRA REISI KROONIKA.** Andrus Johani illustratsioonid.
Nr. 4. **Vladimir Tendrjakov. IVAN TSUPROVI LANGEMINE.** Vene keelest tõlkinud P. Viiding.
Nr. 5. **Doris Lessing. IMEROHI EI OLE MÜÜDAV.** Inglise keelest tõlkinud V. Raud.
Nr. 6. **Aleksander Kuprin. TSIRKUSES.** Vene keelest tõlkinud O. Jõgi.
Nr. 7. **Alberto Moravia. ROOMA NOVELLE.** Itaalia keelest tõlkinud A. Kurtna.
Nr. 8. **Stefan Zweig. MALENOVELL.** Saksa keelest tõlkinud N. Andresen.
Nr. 9. **Konstantin Paustovski. SUVEPÄEVAD.** Vene keelest tõlkinud K. Kivi.
Nr. 10. **VANAISADE VAHELUGEMISI. Valimik satiirilisi ja humoristlikke palu varasemast eesti ajakirjandusest.** Koostanud J. Peegel.
Nr. 11. **Vera Panova. SERJOZA.** Vene keelest tõlkinud Debora Vaarandi.
Nr. 12. **Elsa Triolet. AVIGNONI ARMASTAJAD.** Prantsuse keelest tõlkinud Aino Gross.
Nr. 13. **John Steinbeck. PÄRL.** Inglise keelest tõlkinud E. Roks.
Nr. 14. **Guy de Maupassant. VALIK NOVELLE.** Prantsuse keelest tõlkinud N. Toiger.
Nr. 15. **Branislav Nušitš. HUMORESKE JA FÖLJETONE.** Tõlkinud A. Kerge ja V. Tomberg.
Nr. 16. **Antanas Vienuolis. UPPUNU.** Leedu keelest tõlkinud A. Erleman.
Nr. 17. **Halldor Laxness. HEA PREILI JA HÄRRASMAJA.** Islandi keelest tõlkinud H. Sepamaa.
Nr. 18. **NELJAKÜMNE AASTA EEST. Vanade revolutsionääride mälestusi.**
Nr. 19. **Kazimierz Brandys. OLEVIKUMÄLESTUSI.** Poola keelest tõlkinud A. Kurtna.
Nr. 20. **40 LUULETUST. Põimik nõukogude rahvaste poeesiat.** Koostanud R. Parve.
Nr. 21. **Aleksander Siivas. LÕPUNI KINDEL.** Jooni Hans Heidemanni elust dokumentide alusel.
Nr. 22. **Karel Čapek. JUTTE ÜHEST JA TEISEST TASKUST.** Tšehhi keelest tõlkinud L. Metsar.
Nr. 23. **Andrej Upit. VALIK NOVELLE.** Läti keelest tõlkinud O. Kuningas.

Ilmumas:

Nr. 24. **Erni Krusten. ÕNNETU ARMASTUS.** Novelle.

Toimetaja O. Samma

Toimetuse aadress: Tallinn, Kohtu t. 3, tel. 445-83
Trükkimisele antud 18. XI 1957. Trükiarv 20 000. Paber 70×104, 1/16.
Trükipoognaid 2. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 2,74.
Arvutuspoognaid 3,77. MB-07766. Tellimise nr. 3513. Trükikoda
«Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40.

Hind 1 rubla

На эстонском языке
БИБЛИОТЕКА «ЛООМИНГ» № 23.
Андрей Упит. Избранные рассказы